

Şâfi Hukuk Düşüncesinde Annenin Süt Emzirme Yükümlülüğü ve Sütannelik Uygulaması

Mehmet Aziz YAŞAR*

Öz

İslâm dini, bir toplumu oluşturan ailelerin huzur ve güven içinde bir arada yaşayabilmelerini sağlayan değişik bağlar kurmuştur. Bunlardan biri de süt emzirmeden kaynaklanan süt akrabalığıdır. Bu akrabalık bağını, nazil olan âyetler ve varit olan hadisler düzenlemiştir; İslâm hukukçuları da bu âyetler ve hadisler ışığında ilgili meseleleri ve hükümleri ele alarak konuya gereken önemi vermişlerdir. Aynı zamanda konu, fıkhnın teşekkülünden günümüze dek güncelliğini koruyabilmiştir. Ancak görüldüğü kadarıyla toplumumuzda, süt akrabalığından kaynaklanan birçok hukûkî hak ve sorumluluklar bilinmemektedir. Bu çalışmada, bölgemizde hâkim konumunda bulunan Şâfi mezhebinin görüşü esas alınarak annenin çocuğunu emzirme yükümlülüğü ve sütannelik uygulaması ele alınmaya gayret edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Rada^ç, sütanne, süt akrabalığı, mahremiyet.

A Mother's Breastfeeding Liability And Milk-Motherhood Application According to Shafi'i Legal Thought

Abstract

Islam has different bonds that enable various families in the society to live in peace. One of these bonds is kinship resulting from the breast-feeding. This kinship was set by revealing verses of Koran and some hadithes. Islamic jurists have also given the necessary attention to this subject by addressing the relevant issues and provisions in the light of these verses and hadiths. This subject has had an actuality up to now as well. But at the present time of our society, results of this kinship are unknown. In this work we will try to deal with liability of a mother's breast-feeding and milk-motherhood application based on the Shafi sect which is the dominant sect of our region.

Keywords: Al-Radaah, foster-mother, milk-kinship, privacy.

Makale gönderim tarihi: 05.01.2018, kabul tarihi: 11.04.2018.

* Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi, İslam Hukuku A. B. D. ya-ar19801@hotmail.com

Giriş

Süt emzirmeden ötürü meydana gelen akrabalık için İslâm hukuku kaynaklarında rada'a (رضاع) fiilinin mastarı olan ridâ' (رضاع) "ر"nın kesresi ile veya redâ' (رضاع) "ر"nın fethası ile kavramı kullanılmaktadır. Ancak "ر"nın fethasıyla okunması tercihe şayan bulunmuştur.¹ "Radâ", sözlükte göğüsten süt emmek anlamında kullanılmaktadır.² Bir fıkıh terimi olarak "radâ"nın, İslâm hukukçuları tarafından farklı tanımları yapılmıştır.³ Şâfiî mezhebinde anlamca birbirine yakın tanımlar yapılmışsa da⁴ Şâfiî fakihlerinin konu hakkındaki görüşlerini en iyi şekilde yansıtan şu tanıma yer verilebilir: "Kadının sütünün veya az da olsa bu sütün başka bir şey ile karışmış olarak iki yaşını doldurmamış süt emen çocuğun midesine beş defada kesin olarak ulaşmış olmasıdır."⁵ Tercih ettiğimiz bu tanımın tahlilinden hareketle Şâfiî mezhebinin bu konudaki görüşüne rahatlıkla ulaşmak mümkündür.

Yeni doğan bebeğin sağlıklı bir şekilde büyümesi ve gelişmesi için anne sütünün ideal bir besin maddesi oluşu ve vazgeçilmezliği insanlık tarihi boyunca fark

- 1 İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl Ebû İshâk ez-Zeccâc (v. 923/311), *Me'âni'l-Kur'an ve İ'râbühu*, (Beirut: Âlemü'l-Kütüb, 1408/1998), 3: 312.
- 2 Ahmed b. Fâris el-Kazvîni (v. 395/1004), *Mu'cemü Mekâyisi'l-Luga*, thk. Abdusselâm Muhammed Harun, (y.y., Dâru'l-Fikr, 1399/1979), 2: 400; Muhammed b. Mukrim İbn Manzûr (v. 711/ 1311), *Lisânü'l-Arab*, (Beirut: Dâru Sâdr, 1414/1994), 8: 125-126.
- 3 Bu tanımlar için bkz. Abdullah b. Ahmed Ebu'l-Berekât en-Nesefî (v. 710/1310), *Kenzü'd-Dekâik*, thk. Sâid Bektaş, (y.y., Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1432/2011), 267; Muhammed b. Ahmed İbnü'n-Neccâr (v. 972/1564), *Münthe'l-İrâdât*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türki, (y.y., Müessesetü'r-Risâle, 1419/1999), 4: 425. Ahmed b. Gânim el-Ezherî el-Mâlikî (v. 1126/1714), *el-Fevâkihü'd-Devâni ala Risâleti İbn Ebi Zeyd el-Kayravâni*, y.y., Dâru'l-Fikr, 1415/1995), 2: 54.
- 4 Sirâcüddin Ebû Hafs Ömer İbnü'l-Mulekkîn (v. 804/1401), *et-Tezkire fi'l-Fikhi's-Şâfiî*, thk. Muhammed Hasan ve Muhammed Hasan İsmail, (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1427/2006), 115; Ahmed el-Berlisî Umeyre (v. 957/1550) ve Ahmed Selâme el-Kalyûbi (v. 1069/1658), *Hâşiyetâ Kalyûbi ve Umeyre*, (Beirut: Dâru'l-Fikr, Beirut 1415/1995), 4: 63; Süleyman b. Ömer el-Cemel (v. 1204/1789), *Fütühâtü'l-Vehhâb bi Tavdihî Şerhi Menhecî'r-Tullâb (Hâşiyetü'l-Cemel)*, (y.y., Dâru'l-Fikr, ts.), 4: 474.
- 5 Zeynüddin Ahmed b. Abdilaziz el-Melibârî (v. 987/1579), *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn bi Muhimmâtü'd-Dîn*, (y.y., Dâru İbn Hazm, ts.), 457; Melibârî, *Fethu'l-Mu'in*, çev. Ömer Saruhan ve M. Mansur Demir, (İstanbul: Dua Yayınları, 2010), 343.

edilmiş, farklı kültürlerde dile getirilmiş ve özendirilmiştir. Aynı zamanda anne sütünün çocuğun gelişmesi ve sağlıklı bir şekilde büyümesi için gereksinim duyulan tüm besin maddelerini içeren bir özelliğe sahip olduğu bilimsel olarak da tespit edilmiş ve uzmanlar tarafından özellikle yeni doğan çocuğun, annesinin sütüyle beslenmesi şiddetle tavsiye edilmiştir. Bu sebeple de başta Dünya Sağlık Örgütü (WHO) olmak üzere bu alandaki saygın kuruluşlar tarafından, bilhassa ilk altı ay sadece anne sütünün bebeğe verilmesi önemle vurgulanmıştır. Anne sütünün bebek için önemli bir beslenme kaynağı olmasının yanında anne ve bebek arasında manevî bir bağın kurulmasında ve anne şefkatinin bebeğe yoğunlaşmasında da önem arz etmektedir.⁶ Fakihler de konunun fikhî hükümleri hakkında açıklamalarda bulunurken çeşitli vesilelerle anne sütünün yeni doğan çocuklar için önemi-ne dikkat çekmişlerdir.⁷

Anne sütünün önemine binaen annenin ölümü, sütünün olmaması veya yetmemesi ve benzeri durumlarda yeni doğan bebeklerin beslenmesi için, başka bir kadının sütü tavsiye edilmiştir. Bu da anne sütüne alternatif olarak “sütanne” ve “süt bankaları” gibi kurumların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak İslâm hukukuna göre emziren ile emzirilen ve bunların belli derecedeki yakınları arasında akrabalık bağı meydana geldiğinden bunlar arasında mahremiyet oluşmakta ve birbirleriyle evlenmeleri caiz görülmemektedir. Süt bankalarında onlarca annenin sütünün bir arada toplandığı için sahiplerini tespit etmek güçtür. İleride söz konusu kişilerin bilmeden birbirleriyle evlenmeleri İslâm hukuku açısından sorun teşkil ettiğinden bu tür kurumlar muasır âlimlerin çoğunluğu tarafından caiz görülmemiştir. Zira bunun caiz olabilmesi için hangi annenin sütünün hangi çocuğa ne kadar verildiğine dair kayıt tutulması gerekir. Bunun ise imkân sınırnı zorlayan bir durum olduğu ortadadır.⁸

Eski toplumlarda da izi görülen sütannelik uygulaması, İslâm'dan önceki Arap toplumunda önemli bir gelenek olarak sürdürüldüğü gibi İslâm'dan sonra da önemini koruyup devam ettirilmiştir. Esasen İslâm'dan önce sütannelikten doğan bazı hukukî sonuçlardan söz edilse de bu hiçbir zaman ne kemiyet ne de keyfiyet bakımından İslâm'daki gibi olmamıştır.⁹

Bu çalışmanın genel amacı; annenin süt emzirme yükümlülüğünün ve sütan-

6 H. Murat Kumbasar, “Süt Akrabalığı,” *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16 (2001): 328-329; Ahmet Yaman, “İslâm Hukukuna Özgü Bir Kurum Süt Akrabalığı,” *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13 (2002): 58-59; Sümeýra Topal, Nursan Çınar, Sevin Altınkaynak, “Emzirilenin Anne Sağlığına Yararları,” *Sakarya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, J hum rhythm – March*, 3, sy. 1 (2017): 26-29.

7 Zekerîya b. Muhammed el-Ensârî (v. 926/1519), *Esn'e'l-Metâlib fi Şerhi Ravdî't-Tâlib*, (y.y., Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.), 445 :3; Muhammed b. Ahmed Şihâbüddin er-Remlî (v. 1595/1004), *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1404/1984), 7: 222; Komisyon, *el-Mevsû'atü'l-Fıkhiyye el-Kuveytiyye*, (Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf veş-Şü'nü'l-İslâmiyye, 1404/1984), 22: 240.

8 Muhammed Ali el-Bâr, “Bünükü'l-Helib,” *Mecma'u'l-Fikhî'l-İslâmî, Münezzametü'l-Mu'temerî'l-İslâmî*, 2, (ts.): 272.

9 Yaman, “İslâm Hukukuna Özgü Bir Kurum Süt Akrabalığı,” 58-59; İnci Hot ve İbrahim Başağaoğlu, “Tarihte Sütannelik Geleneği,” *Türkiye Klinikleri J Med Ethics*, 12, sy. 2 (2014): 68-69.

nelik uygulamasının Şâfiî hukuk düşüncesi merkeze alınmak suretiyle değerlendirilmesidir. Bununla birlikte ihtiyaç duyulması halinde diğer fakihlerin görüşlerine de başvurulacaktır. Bu da makalenin sınırlarını aşmamak adına Sünnî dört mezhep fakihlerinin konuyla ilgili meşhur görüşleriyle sınırlı olacaktır.

1. Annenin Süt Emzirme Yükümlülüğü

İster çocuğun babasıyla evli bulunsun ister boşanmış olsun, annenin çocuğunu emzirmesinin ahlakî bir görev olduğu konusunda fakihler fikir birliği içindedir. Yine emzirme süresi içerisinde (ilk iki yaş) küçük çocuğun başkasının memesini tutmaması, sütanne bulunmaması gibi zaruri hallerde emzirmenin öz anneye, di- nen ve hukûken vacip olduğu hususunda da ihtilaf söz konusu olmamıştır. Ancak zaruri haller dışında emzirmenin öz anneye hukukî olarak vacip olup olmadığı konusunda ihtilaf edilmiştir.¹⁰

Mâlikî mezhebine göre, emzirmek istemeyen soylu kadınlar dışında, yeni doğan çocuğun emzirilmesi, evlilik birliği devam etmek kaydıyla anneye vacip bir görev olup hukukî bir zorunluluktur. Annenin haklı bir gerekçesi olmadıkça bundan imtina etmesi söz konusu olamaz. İmtina etmesi durumunda ise hukukî yaptırım uygulanır.¹¹ Şâfiîlerin de içinde bulunduğu diğer mezhepler ise zaruri bir durum olmadığı müddetçe annenin yeni doğan çocuğunu emzirmesi mendup bir davranış olup hukukî herhangi bir yükümlülüğü olmadığına hükmetmişlerdir. Yeni doğan çocuğun emzirilme mesuliyeti tamamen babaya ait bir yükümlülüktür.¹² Baba çaresiz kalmadığı sürece anneye hiçbir şekilde baskı yapamaz.¹³

Konuyla ilgili fakihlerin ihtilafı, emzirmeyle ilgili hükümleri içeren şu âyet-i kerimeye farklı yaklaşımlardan kaynaklanmaktadır: “Anneler, çocuklarını emzirmeyi tamamlamak isteyenler için iki bütün yıl emzirirler/emzirsinler..” (Bakara 2/233). Annenin çocuğunu emzirmek zorunda olduğunu savunan Mâlikîlere göre, âyette geçen “يرضعن/emzirsinler” haber sıygası, emir anlamında olup, vücûbu ifade etmektedir. Bu emir, ister evli ister boşanmış olsun, doğuran tüm annelere yönelik olup,¹⁴ onların çocuklarını emzirmekle mükellef olduklarını bildirmekte-

10 Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme el-Makdisî (v. 620/1223), *el-Muğni*, (y.y., Mektebetü'l-Kahire, 1388/1968), 8: 250; Remli, *Nihâyetü'l-Muhtâc*, 7: 222; Komisyon, *el-Mevsû'atü'l-Fikhiyye*, 22: 239. Vehbe b. Mustafa ez-Zuhayli, *el-Fikhü'l-İslâmî ve Edilletühu*, (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, ts.), 10: 7274.

11 Halil b. İshak el-Mâlikî (v. 776/1374), *et-Tavdîh fî Şerhi Muhtasari'l-Fer'i li İbni'l-Hâcib*, thk. Muhammed b. Abdilkerim Necib, (y.y., Merkezi Nüceybûye li'l-Mahtûtâtı, 1429/2008), 5: 160.

12 Remli, *Nihâyetü'l-Muhtâc*, 7: 222.

13 Abdulmelik b. Abdillâh el-Cüveynî (v. 478/1085), *Nihâyetü'l-Matlab fî Dirâyeti'l-Mezheb* thk. Abdulazim Muhammed ed-Dib, (y.y., Dâru'l-Minhâc, 1428/2007), 25: 541; Muhammed Necib el-Mütî'î (v. 1406/1985), *Tekmilatü'l-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb*, (y.y., Dâru'l-Fikr, ts.), 18: 312; Yahya b. Şeref en-Nevevî (v. 676/1277), *Ravdatü'l-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müftîn*, thk. Zuhayr eş-Şâviş, (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1412/1991), 9: 88.

14 Yani çocuğun babasıyla birlikteliği devam etsin veya boşanmış olsun tüm anneler kastedilmektedir. Müfessirler “الوالدات”tan neyin kastedildiği hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. Kimisi, “الوالدات” kelimesi boşanmayla ilgili âyetin akabinde zikredildiği için “المطلقات/boşanmış kadınlar” anlamında olduğunu iddia etmişlerdir. Kimisi, nikâhları devam eden eşler anlamında olduğunu söylemişlerdir. Zira onlara göre âyetin devamında çocuğun babasına “وكسوتهن/giyecekleri” denilmektedir. Boşanmış olan kadınların giyecekleri ise babalara düşmemekte-

dir.¹⁵ Mâlikîler, eşraftan olan kadınları maslahata,¹⁶ bâin talak ile boşanmış olan kadınları ise Talâk suresinde geçen “Boşanma kesinleştikten sonra çocuğunuzu emzirirlerse onlara emzirme ücretlerini ödeyin” (Talâk 65/6) âyetine dayanarak bu genel hükümden istisna etmişlerdir.¹⁷ Onlara göre bu kadınlar yabancı kadın hükümdededirler; emzirmeyi reddedebilirler.¹⁸ Mâlikîlere göre emzirme anne üzerinde hukukî bir görev olduğundan evlilikleri devam ettiği sürece, anne emzirmeye karşılık kocasından herhangi bir ücret talep etme hakkına sahip değildir. Nitekim kişiye vacip olan davranışa karşılık ücret talep etmek şer’î açıdan caiz değildir. Yine onlara göre mezkûr müddet içerisinde çocuğun babasının, annesinin nafaka masrafını üstlendiği için süt emzirme karşılığında ayrıca bir külfetle mükellef tutulması caiz değildir.¹⁹ Evliliğin bâin talâk veya ölümle son bulması durumunda ise annenin, çocuğun babasından veya babasının mirasçılarında emzirme ücreti talep etmesinde şer’î bakımdan bir beis bulunmamaktadır. Aynı şekilde eşraftan olan kadınlar, hukuken çocuğunu emzirmekle mükellef tutulmadıklarından istemeleri halinde emzirme karşılığında kocasından ücret talep edebilirler.²⁰

Şâfiî mezhebine mensup fakihlere göre ise mezkûr ayetteki “يرضعن/emzirsinler” ifadesi emir anlamında kullanıldığı halde, söz konusu emir vücûba değil, nedbe delalet etmektedir.²¹ Çünkü emzirme anneye vacip olsaydı “çocuğun emzirilmesi annesine aittir” denilirdi. Yani “Çocuklarını emziren annelerin yiyecek ve giyecekleri babaya aittir” (Bakara 2/233) âyetinde olduğu gibi gereklilik ifade eden bir ifade kullanılırdı. Ayrıca diğer bir âyet-i kerimde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Eğer emzirme konusunda sıkıntıya düşerseniz (yani babanın gücü yoksa

dir. Müfessirlerin kimisine göre, “الودادات” lafzı amm olması hasebiyle, evlilikleri devam etsin veya boşanmış olsun tüm anneleri kapsamaktadır. Muhammed ali es-Sâbüni, *Ravâi 'u'l-Beyân Tefsîru Âyâtî'l-Ahkâm*, (Dımaşk: Mektebetü'l-Gazalî 1400/1980), 1: 353.

- 15 Nitekim eskiden beri annelerin, hiç kimsenin teklifi olmadan çocuklarını emzirmeyi, bir görev telakki ederek üstlenmeleri süregelen bir gelenektir. Bu gibi geleneklerin şer’î hükümlerdeki tesirleri ise, akidlerde ileri sürülen şartların etkisi gibi inkâr edilemez bir gerçektir. Bu sebeple de Mâlikîler, “يرضعن/emzirsinler” ifadesini haber anlamına hamletmenin; dolayısıyla da anneyi bu gibi önemli bir vazife ile mükellef tutmamanın doğru bir yaklaşım olmadığını ifade etmişlerdir.
- 16 Nitekim Rasûlullah (s.a.v.) gönderilmeden önce de, soylu kadınlar çocuklarını emzirmezlerdi. Rasûlullah (s.a.v.) gönderildikten sonra, maslahat gereği bu hükme dokunmamıştır. İmam Mâlik de bundan ötürü söz konusu kadınları bu hükümden ayrı tutmuştur. Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir el-Kurtubî (v. 671/1272), *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an (Tefsîru'l-Kurtubî)*, thk. Ahmed el-Berdûni-İbrahim Etfîş, (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Misriyye, 1384/1964), 3: 712.
- 17 Ebû Muhammed Abdulvehhâb b. Ali Ebû Muhammed el-Kâdi (v. 422/1031), *el-İşrâf alâ Nüketi Mesâilî'l-Hilâf*, thk. Habîb b. Tâhir, (y.y., Dâru İbn Hazm, 1420/1999), 2: 809; Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî*, 10: 7274.
- 18 Ali b. Muhammed el-Lahmî (v. 478/1085), *et-Tabsire*, thk. Ahmed Abdulkarîm Necîb, (Katar: Vizâretü'l-Evkâf veş-Şüni'l-İslâmiyye, 1932/2011), 5: 2175-2176.
- 19 Abdulvehhâb el-Kâdi, *el-Me'ûne alâ Mezhebi Âlimi'l-Medîne (el-İmâm Mâlik b. Enes)*, (Mekke: el-Mektebetü't-Ticâriyye, ts.), 935. Ayrıca bkz. Alâuddîn Ebû Bekir b. Mesud el- Kâsânî (v. 587/1191), *Bedâi'us-Senâi' fi Tertibiş-Şerâi'*, (y.y., Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1406/1986), 4: 41; Abdullah b. Mahmud el-Mevsilî (v. 1284/683), *el-İhtiyâr li Ta'lîl Muhtâr*, (Kahire: Matba'atü'l-Helebî, 1356/1937), 4: 10.
- 20 Muhammed b. Ahmed b. Arafê ed-Desûkî (v. 1230/1815), *Hâşiyetü'd-Desûkî alaş-Şerhi'l-Kebîr*, (y.y., Dâru'l-Fikr, ts.), 2: 525; Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî*, 10: 7277.
- 21 Abdulvâhid b. İsmail er-Rüyanî (v. 502/1108), *Bahru'l-Mezheb (fi Fûrû'îl-Mezhebiş-Şâfiî)*, thk. Târik Fethî es-Seyyid, (y.y., Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1430/2009), 11: 504.

ya da kadın emzirmek istemiyorsa) o zaman başka bir kadın emzirsin” (Talâk 65/6). Âyetten anlaşıldığı üzere emzirme anneye vacip olsaydı, babanın sütanne tutma gücü olmadığı veya anne çocuğunu emzirmek istemediği takdirde başka bir kadını sütanne olarak tutmasına izin verilmezdi; çocuğu doğuran anne emzirmeye mükellef tutulurdu. Böyle bir durum söz konusu olmadığına göre doğuran annenin çocuğunu emzirmek zorunda olmadığı ortaya çıkmaktadır.²² Aynı şekilde “Sizin için (çocuğu) emzirirlerse (emzirme) ücretlerini verin” (Talâk 65/6) âyeti de annelerin emzirme zorunluluğunun olmadığını göstermektedir.²³ Şâfiî mezhebine göre, “libe/ağız sütü” dâhil olmak üzere anne, her hâlükârda emzirme ücreti talep etme hakkına sahiptir. Ancak çocuğun başkasının memesini almaması, babanın sütanne bulamaması gibi zaruri hallerde emzirmenin anneye vacip olduğu durumlar buna tezat teşkil etmektedir. Çünkü vacip olan bir şeyi yapma karşılığında ücret talep etmek caiz değildir. Şâfiîler, “açlıktan zor durumda bulunan kişiye ücretle yiyecek verilebileceği” meselesine kıyas ederek bunun caiz olduğunu savunmuşlardır.²⁴ Bu kıyaslamayı ise şu şekilde izah etmişlerdir: Yiyecek verilmediği için zor durumda kalan kişinin ölmesi halinde yiyecek sahibi sorumlu tutulmadığı gibi emzirmedikten dolayı çocuğun telef olması halinde de anne sorumlu tutulmamalıdır.²⁵

Hanefî mezhebi, annenin emzirme zorunluluğu sadece ahlakî bir görev olup hukukî bir mükellefiyeti olmadığını savunarak bu hususta Şâfiî mezhebiyle aynı görüşü paylaşmaktadır. Annenin süt emzirme karşılığında ücret talep edemeyeceğini söyleyerek de Mâlikî mezhebiyle aynı görüşü paylaşmaktadır.²⁶ Hanbelî mezhebi ise bu konuda Şâfiî mezhebine muvafık davranmıştır.²⁷ Daha önce zikrettiğimiz üzere; yeni doğan çocuğun sağlıklı bir şekilde gelişmesi için anne sütüne alternatif olacak bir besin maddesinin bulunmadığı bilimsel araştırmalarla tespit edilmiştir. Öte yandan psikolojik açıdan da öz annenin kendi çocuğunu emzirmesinin yararı inkâr edilemez bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü emzirmenin öz anneyle çocuk arasındaki mânevî ilişkiyi güçlendirdiği hususu bilimsel

22 Müti’i, *Tekmiletü’l-Mecmû*, 18: 313.

23 İbrahim b. İshak eş-Şirâzi (v. 476/1083), *el-Mühezzeb fi’l-Fikhiş-Şâfiî*, (Beyrût: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, ts.), 3: 162; Zuhaylî, *el-Fikhü’l-İslâmî*, 10, 7274; Mustafa el-Hınn ve dğr., *el-Fikhu’l-Menhecî alâ Mezhebi’l-İmâm eş-Şâfiî*, (Dimaşk: Dâru’l-Kalem, 1413/1992), 4: 204-205.

24 Böyle bir durumda olan kişiye yiyecek vermek vacip olduğu ücretli verilmemesi mecburiyeti bulunmamaktadır. Yiyecek sahibi verdiği yiyeceğin ücretini talep etme hakkına sahiptir. Aynı şey emziren anne için de söz konusudur.

25 Ahmed b. Muhammed b. Hacer el-Heytemî (v. 974/1566), *Tühfetü’l-Muhtâc fi Şerhi’l-Minhâc*, (Mısır: el-Mektebetü’l-Ticâriyye, 1357/1983), 8: 350; Muhammed b. Ahmed eş-Şirbinî (v. 977/1569), *Muğni’l-Muhtâc ilâ Ma’rifeti Maâni’l-Elfâzi’l-Minhâc*, (Beyrût: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1415/1994), 5: 187;

26 Ali b. Ebî Bekir el-Merginânî (v. 593/1197), *el-Hidâye fi Şerhi Bidâyeti’l-Mubtedî*, thk. Tallâl Yusuf, (Beyrût: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, ts.), 2: 291; Burhânüddin Mahmud b. Ahmed el-Henefî, (v. 616/1219), *el-Muhîtu’l-Burhânî fi’l-Fikhi’n-Nu’mâni*, thk. Abdülkerim Sâmî el-Cündî, (Beyrût: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1424/2004), 3: 564; Muhammed Emin b. Ömer İbn Âbidin (v. 1252/ 1836), *Reddu’l-Muhtâr alâ Dürri’l-Muhr târ*, (Beyrût: Dâru’l-Fikr, 1992/1412), 3: 618.

27 İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8: 250.

verilerle ortaya konulmuştur. Bu sebeple annesinin sütüyle beslenen çocukların ileriki dönemlerde diğer besin maddeleriyle beslenen çocuklara göre daha zeki ve daha duyarlı olduğu görülmüştür.²⁸ Bunun yanı sıra öz anne sütünün yapısı, aşamalı olarak çocuğun gelişim safhalarına uygun biçimde değişim gösterdiğine göre; sütannenin sütü veya başka besin maddeleri çocuğun bu durumuna uyum sağlamayabilir. Bu yüzden de çocukta farklı sağlık sorunlarına neden olabilmektedir.²⁹ Bu ve benzeri durumları göz önünde bulundurduğumuzda öz annenin sütünün olmaması, çocuğa bulaşmaktan endişelenen bir hastalığa yakalanmış olması veya bâin talâkla boşanmış olması gibi durumlar dışında çocuğunu emzirme konusunda yükümlü tutulması, hakkaniyete daha uygun gibi gözükmektedir.³⁰ Buna göre Mâlikî mezhebinin bu meseledeki görüşünün tercihe şayan olduğu söylenebilir. Ancak Mâlikîlerin eşraftan olan kadını istisna etmeleri doğru bir yaklaşım olarak değerlendirilemez. Zira çocuğun sağlığı esas alındığında³¹ soylu ve diğer kadınlar arasında ayırım gerektirecek bir durum söz konusu değildir. Ayrıca emzirmeden ötürü kadının soyluluğuna bir hâlel gelmediğine göre istisna etmenin bir anlamı kalmamaktadır. Rasûlullah'tan (s.a.v.) rivayet edilen şu hadis bunu göstermektedir: “...Rüyamda yılanlar tarafından göğüsleri ısırılan/parçalanan bir kadın topluluğu gördüm. Bunların suçları nedir diye sorunca bunlar, çocuklarını emzirmekten kaçınan kadınlardır dediler....”³²

Konuyla ilgili dikkat edilmesi gereken diğer önemli bir nokta, boşanmış olsun veya olmasın annelerin kendi çocuklarını emzirme hususunda yabancı kadınlardan daha öncelikli olmasıdır. Anneler çocuklarını emzirmek isterlerse, kocalarının onları çocuklarından ayırıp süt anneye vermelerine cevaz verilmemiştir. Nitekim öz anneler çocuklarına karşı herkesten daha şefkatli ve daha merhametlidirler. Öte yandan küçük çocuğu annesinden ayırmak annesine bir zarardır. Bu ise “Hiçbir anne ve hiçbir baba, çocuğu sebebiyle zarara uğratılmasın” (Bakara 2/233) âyetinin açık ifadesiyle yasaklanmıştır. Anne bir başkasıyla evlenmedikçe bu böyledir. Çünkü Rasûlullah'ın (s.a.v.) bir kadına; “başkasıyla nikâhlanmadığın sürece çocuğunu almaya sen daha çok hak sahibisin”³³ demesi bunu teyit etmektedir. Bu hususta fukahânın ittifakı vardır.³⁴ Ancak karşılıksız olarak emzirmek isteyen sü-

28 Komisyon, *Türkiye'ye Özgü Besin ve Beslenme Rehberi*, (Ankara: 2015), 61-65; <http://jinekoloji.com/anne-sutunun-bebege-6-psikolojik-faydasi> (Erişim tarihi: 19.12.2017).

29 Ahmed Muhammed Ken'ân, *el-Mevsû'atü't-Tibbiyye el-Fıkhiyye*, (Beirut: Dâru'n-Nefâis, 1420/2000), 483-484.

30 Abdulkerim Zeydân, *el-Mufassal fî Ahkâmî'l-Mer'e ve'l-Beyti'l-Müslim fiş-Şeri'ati'l-İslâmiyye*, (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1413/1993), 9: 480.

31 Nitekim fakahânın bir kısmı, “yeni doğan bebekler için emzirme büyükler için nafaka mesabesindedir” diyerek emzirmenin çocuk için bir hak olduğunu savunmuşlardır. Konuyla ilgili olarak bkz. Şirâzi, *el-Muhezzeb*, 3: 162.

32 Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim (v. 405/1014), *el-Müstedrek âla's-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ, (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1411/1990), 2: 228.

33 Süleyman b. el-Eş'as Ebû Davud (v. 275/888), *Sünenu Ebi Dâvud*, (Beirut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.), “Talâk”, 36.

34 Kâsânî, *Bedâi'u's-Senâi'*, 4: 40; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8: 250; Heytemî, *Tühfetü'l-Muhtâc*, 8: 350; İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, 3: 619-620.

tannenin bulunması halinde öz annenin emzirme karşılığında ücret talep etmesi, annenin emzirme karşılığında yabancı kadınlardan daha fazla ücret talep etmesi gibi durumlarda ihtilaf edilmiştir. Mâlikîler, yukarıda da ifade edildiği gibi sadece toplumda imtiyaz sahibi ve boşanmış olan annelerin emzirme karşılığında ücret talep edebileceklerini savunmaktadırlar. Onlara göre söz konusu anneler, yabancı kadından daha yüksek bir ücret talep etmediği müddetçe tercih edilmelidir.³⁵ Aksi halde yabancı bir kadın onlara tercih edilebilir. Hanbelîlere göre de öz anne ecr-i misilden fazla ücret talep etmediği sürece önceliklidir; aksi halde başka kadınların tercih edilmesinde bir sakınca bulunmamaktadır.³⁶ Hanefî ve Şâfiîler ise bu konuda mutlak olarak yabancı kadınların tercih edilebileceğine hükmetmişlerdir.³⁷

2. Sütannelik Uygulaması

2.1. Sütanne Tutma

Sütanne fıkıh kaynaklarında genellikle zi'r (ظئر) terimiyle ifade edilmektedir.³⁸ zi'r lügatte (ظائر) fiilinin mastarı olup, başkasının çocuğuna meyletmek, yakınlık göstermek, onu emzirmek gibi anlamlarda kullanılmaktadır.³⁹ Istilahta ise (ister ücret karşılığında ister karşılıksız olsun) bir kadının başkasının çocuğunu emzirmesini ifade etmektedir. Aynı şekilde bu terim söz konusu kadının kocası için de kullanılmaktadır.⁴⁰ İhtiyaç duyulması halinde babanın, çocuğunu emzirtmek için annesi dışında başka bir kadını belli bir ücret karşılığında tutmasının caiz olduğu konusunda bir ihtilaf söz konusu olmamıştır. Bunun gerekçeleri ise şunlardır:

- “Çocuklarınızı sütannelere emzirtmek isterseniz münasip olan ücreti verdiğiniz takdirde sizin için bir günah yoktur. Allah'ın koyduğu kurallara aykırı davranmaktan sakının ve bilin ki Allah yaptıklarınızın tamamını görmektedir.” (Bakara 2/233). Görüldüğü gibi Yüce Allah âyette açık bir şekilde sütanne tutulmasında bir beis olmadığını beyan etmektedir.

- İslâm'dan önce var olan sütanne uygulaması İslâm tarafından kabul edilip

35 Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, 2: 526.

36 Muhammed b. Ahmed b. Ebî Musa eş-Şerîf (v. 428/1036), *el-İrşâd ilâ Sebîlî'r-Reşâd*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türki, (y.y., Müessesetü'r-Risâle, 1419/1998), 326.

37 Heytemî, *Tühfetü'l-Muhtâc*, 8: 350; Alâüddîn Muhammed b. Ali el-Haskefî (v. 1088/1677), *ed-Dürü'l-Muhtâr Şerhu Tenvirî'l-Ebsâr ve Câmî'i'l-Bihâr*, thk. Abdülmün'im Halîl İbrahim, (y.y., Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002/1423), 264; ayrıca bkz. Hilal Duman, “İslam Hukukunda Annenin Çocuğunu Emzirmesinin Hükümü”, *Diyanet İlmî Dergi* 40, sy. 1 (2006): 100-102.

38 Mergînânî, *el-Hidâye*, 3: 239; Yahya b. Ebî'l-Hayr el-İmrânî (v. 558/1163), *el-Beyân fî Mezhebi'l-İmâmî's-Şâfiî*, thk. Kâsım Muhammed en-Nûrî, (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2001/1421), 12: 154; Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs el-Karâfî (v. 684/1285), *ez-Zahîre*, (Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994/1915), 5: 408; Mansûr b. Yunus el-Buhûtî el-Hanbelî (v. 1051/1641), *Keşşâfü'l-Kınâ'an Metni'l-İknâ'*, (y.y., Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 5: 485.

39 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 4: 514.

40 Muhammed b. Ebî'l-Feth el-Ba'li (v. 709/1309), *el-Matla'*, thk. Mahmud el-Arnâût, Yâsin Mahmud el-Hatîb, (y.y., Mektebetü's-Sevâdî li't-Tavzî', 1423/2003), 317.

uygulanmıştır. Bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.) sütanneye verildiği gibi kendisinin de oğlu Hz. İbrahim için sütanne tuttuğu rivâyet edilmiştir.⁴¹

- Daha önce ifade edildiği gibi çocuğun sağlıklı bir şekilde büyümesi için insan sütü büyük önem arz etmektedir. Öz annenin sütünden mahrum olması durumunda sütanne çocuk için adeta zaruret haline gelmektedir.⁴²

Sütanne tutma akdinin geçerlilik kazanması ise şu şartlara bağlıdır: 1. Emzirme süresinin belirlenmiş olması; çünkü ücretin miktarı müddete göre belirlenmektedir. 2. Emzirilen çocuğun sütanne tarafından görülmesi; çünkü çocuğun küçük veya büyük olmasına göre ücret farklılık arz edebilmektedir. 3. Emzirme mekânının belirlenmiş olması; zira emzirilenin sütannenin evinde veya çocuğun babasının evinde olması, sütannenin üstleneceği külfeti etkilediği için ücret de değişebilmektedir. 4. Emzirme bedelinin bilinmesi.⁴³ 5. Sütannenin evli olması durumunda kocasının rızasının alınması. Buna göre ister ücret karşılığında ister karşılıksız olsun evli olan sütannenin kocasının izni olmadan başkasının çocuğunu emzirmesi caiz değildir. Bu sebeple de kocasının izni olmadan emzirme için kadının yapmış olduğu icâre akdi feshedilebilir.⁴⁴

Emzirme ücreti, varsa emzirilen çocuğun malından ödenir. Çocuğun malı yoksa babası, babası olmadığında ise çocuğun nafakasından sorumlu velisi ücreti öder.⁴⁵

Sütanne tutma muamelesi bir icâre akdi olduğu için bu akdin aynı olmayan şeyler üzerinde yapılıyor olması gerekir. Sütanne kiralanmasında çocuğa emzirecek olan süt aynı bir varlık olduğu için, bunun icâre akdine konu olup olmayacağı fakihler arasında tartışılmıştır. Hanbelî mezhebine ve bazı Hanefilere göre, sütanne kiralama sözleşmesinde üzerinde akit yapılan şey, sütün bizzat aynı değil, sütannenin sözleşme müddeti boyunca çocuğa yaptığı hizmettir. Çocuğa emzirdiği sütün karşılığını ise bu hizmete tabi olarak hak edebilmektedir.⁴⁶ Mâlikî mezhebine ve diğer bazı Hanefî fakihlerine göre, söz konusu sözleşme bizzat sütün üzerinde yapılmakta olup, bu sözleşme süresi zarfında çocuk için yapılan hizmetin karşılığı ise buna tabi olarak hak edilmektedir.⁴⁷ Şâfiî mezhebinin en sahih görü-

41 Ebû Ya'lâ Ahmed b. Ali el-Mevsilî (v. 307/919), *Müsnedu Ebi Ya'lâ*, thk. Hüseyin Selim Esed, (Dimaşk: Dâru'l-Memûn li't-Türâs, 1404/1984), 7: 202.

42 Buna binaen de diğer menfaatlere olduğu gibi sütanne tutulmasında da icâre akdinin caiz olması gerekir. Muhammed b. İdris eş-Şâfiî (v. 204/819), *el-Ümm*, (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, 1410/1990), 5: 108; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 5: 367; Mevsilî, *el-İhtiyâr li Ta'lîl Muhtâr*, 2: 59; Karâfi, *ez-Zahîre*, 5: 408.

43 Müti'î, *Tekmilletü'l-Mecmû'*, 15: 30; Abdurrahman b. Muhammed en-Necdî (v. 1392/1972), *Hâşiyetü'r-Ravdi'l-Murabba'*, (y.y., 1397/1978), 5: 300.

44 Müti'î, *Tekmilletü'l-Mecmû'*, 15: 29; Komisyon, *el-Mevsû'atü'l-Fıkhiyye*, 1: 294.

45 Muhammed b. İbrahim b. Münzir en-Nisâbüri (v. 319/931), *el-İsrâf alâ Mesâilil-Hilâf*, thk. Sağır Ahmed el-Ensârî Ebû Hammâd, (y.y., Mektebetu Mekke es-Sikâfiyye, 1425/2004), 6: 300.

46 Merginânî, *el-Hidâye*, 3: 239; Burhânüddin el-Hanefî, *el-Muhitu'l-Burhânî*, 7: 443-444; Abdurrahman b. Muhammed İbn Kudâme el-Makdisî (v. 682/1283), *eş-Şerhu'l-Kebîr (İnsâf ve İknâ' İle Birlikte)*, thk. Abdullah Abdulmuhsin et-Türkî, Abdulfettâh Muhammed el-Huluv, (Hecer li't-Taba'e ve'n-Neşr, 1415/1995), 11: 109.

47 Bu görüşe göre sütün ayn olması sözleşmenin sıhhatine halel getirmemektedir. Zira bu süre zarfında çocu-

şüne göre ise sütanne yalnızca emzirmek için veya çocuğun bakımı için müstakil olarak tutulabileceği gibi her ikisi için birlikte tutulabilmesinde de bir mâni bulunmamaktadır. Bunlardan biri diğerine bağlı değildir. Çünkü her ikisi de ayrı birer menfaat olup müstakil olarak sözleşmeye konu olabilmektedir. Buna göre yabancı bir kadının çocuğun bakım ve hizmetine karşılık icâre edilmesinde şer'î bakımdan bir sakınca olmadığı gibi sadece süt emzirme karşılığında tutulmasında da bir sakınca bulunmamaktadır. Nitekim akde konu olan sütün sözleşme esnasında mevcut olmayışı, icâre sözleşmelerine konu olan menfaatlara benzemekte ve dolayısıyla icâre akdine tabi tutulabilmektedir. Çünkü her uzvun menfaati ona uygun bir biçimde gerçekleşmektedir ki; göğsün menfaati de emzirmekle olmaktadır.⁴⁸

Esasen Şâfiî mezhebi ile diğer mezhepler arasındaki ihtilaf, süt emzirme sözleşmesine çocuğun bakım ve hizmetinin (hidâne) de dâhil olup olmayacağı noktasındadır. Şâfiî mezhebine göre bunlar tamamen farklı iki ayrı muamele olup birbirine bağlı değildir.⁴⁹ Diğer mezhepler ise süt emzirme işleminin çocuğun bakım ve hizmetinden bağımsız olamayacağını düşünmektedirler.⁵⁰ Bu hususta Şâfiî mezhebinin görüşünün daha isabetli olduğu görülmektedir. Nitekim sütannelik ile hidâne farklı iki ayrı muameledir. Emzirme adına tutulan kadın hukuken çocuğun bakım hizmetiyle mükellef tutulmadığı gibi hidâne için icâre edilen kadının da emzirme zorunluluğu yoktur.⁵¹ Keza süt emzirme müddeti iki yıl ile sınırlıyken hidâne müddetinin erkek çocuklar için bulug çağına, kız çocuklar için ise evlenme çağına kadar uzatılması gerektiğini düşünen İslâm hukukçuları olmuştur.⁵² Ayrıca “Sizin için (çocuğu) emzirirlerse (emzirme) ücretlerini de verin ve aranızda uygun bir şekilde anlaşın” (Talâk 65/6) mealindeki âyet de icâre sözleşmesinin müstakil olarak sadece emzirme karşılığında yapılabileceğini göstermektedir. Buna göre ücretle tutulan sütanne, kendi sütüyle değil, bir hayvanın sütüyle veya mama gibi başka bir besin maddesiyle çocuğu beslemesi durumunda; bakımını yapsın veya yapmasın, herhangi bir ücret hak etmiş olamaz. Çünkü sütanneyle yapılan sözleş-

ğün muhtaç olduğu bakım ve hizmetten söz edilmeden sadece emzirmeye karşılık icâre sözleşmesi yapılabilmesine rağmen bunun aksi söz konusu olamamaktadır. Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed es-Serahsî (v. 483/1090), *el-Mebsût*, (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, 1414/1993), 15: 118; Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. İliş (v. 1299/1882), *Menhu'l-Celil Şerhu Muhtasari Halil*, (Dâru'l-Fikr, 1409/1989), 7: 466-467; Komisyon, *el-Mevsû'atü'l-Fikhiyye*, 29: 151-152.

48 Cüveynî, *Nihâyetü'l-Matlab*, 8: 76; Zekeriyâ b. Muhammed el-Ensârî (v. 926/1520), *el-Ğureru'l-Behiyye fi Şerhi'l-Behcetü'l-Verdiyye*, (y.y., el-Matba'atü'l-Yemeniyye, ts.), 3: 330; Umeyre ve Kalyûbî, *Hâşiyetâ Kalyûbî ve Umeyre*, 3: 78.

49 Ensârî, *el-Ğureru'l-Behiyye*, 3: 330.

50 İbn Kudâme, *el-Muğni*, 4: 167.

51 Nevevî, *Ravdatü't-Tâlibîn*, 5: 208.

52 Muhammed b. Ebi Ahmed es-Semerkandî (v. 540/1145), *Tühfetü'l-Fukahâ*, (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1414/1994), 2: 230; Behrâm b. Abdillâh ed-Demirî (v. 805/1402), *eş-Şâmil fi Fikhi'l-İmâm Mâlik*, (y.y., Merkezi Nuceybüye li'l-Mahtûtâtı, 1429/2008), 1: 506; Şemsüddin Muhammed b. Ahmed el-Esyûtî, (v. 880/1475), *Cevâhiru'l-'Ukûd ve Mu'inü'l-Kudât vel-Muvakki'ine veş-Şuhûd*, thk. Mes'ad Abdülhamid Muhammed es-Se'düni, (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1417/1996), 2: 190.

me emzirme üzerinde yapılmıştır. Bu tür beslenmeler ise emzirme sayılmamaktadır.⁵³

Emzirme sözleşmesini fesheden başlıca âmiller şunlardır: Evli olan sütannenin kocasından izin almamış olması, çocuğun sütannenin memesini almaması, çocuğun emdiği sütü boşaltacak şekilde kusması, sütannenin hırsız veya fahişe çıkması, çocuğun ailesinin başka bir yere taşınması, sütannenin hastalanması, çocuğun ölmesi, sütün kesilmesi.⁵⁴

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi insan sütünün çocuklar için muadili olmayan bir besin olması gerçeği, öz annenin herhangi bir sebeple çocuğunu emzirmemesi halinde insanı, sütannelik gibi vazgeçilmez bir alternatifte sevk etmiştir. Gerek öz anne-bebek arasındaki mânevî ilişki, gerekse öz annenin sütünün çocuğunun gelişimine göre değişim göstermesi açısından sütanne hiçbir şekilde öz annenin yerini tutmuyor ise de öz annenin çocuğunu emzirmemesi durumunda sütannenin sütü, yapay süt ve hayvan sütlerine tercih edilmeli ve özendirilmelidir. Ayrıca sütün yeni doğan çocuğun hem bünyesini hem de karakterini etkilediği için âlimler, gayr-i müslim, fasık, kötü huylu, hastalığı bulaşıcı olan kadınların sütanne olarak icâre edilmesini mekruh görmüşlerdir. Buna karşı ahlaklı, güzel huylu, dindar olan Müslüman kadınların sütanne olarak tutulmasını ise müstehap saymışlardır. Günümüzde ücret karşılığında sütannelik uygulaması olmamakla birlikte az da olsa bazı durumlarda ihtiyaç duyulması halinde, insanî bir görev olarak öz annenin komşusu veya akrabaları tarafından çocuğun emzirildiğine hâlâ rastlamak mümkündür. Bu durumda ise ileride şer'an evlenme engelini çıkarmaması adına sütannenin kimi emzirdiğinin kayıt altına alınması veya emzirdiği çocuğun yakınlarına bildirilmesi gerekmektedir.

2.2. Süt Akrabalığının Unsurları ve Şartları

Süt akrabalığının gerçekleşmesi, sadece süt emzirmekle olmayıp birtakım şartların yerine gelmesiyle mümkün olabilmektedir. Şâfiî mezhebine göre şer'î emzirme (radâ') şu üç ana unsurdan oluşmaktadır: 1. Emziren sütanne. 2. emziren süt. 3. süt emen bebek. Bu unsurların her birinin kendine has birtakım şartları vardır.

2.2.1. Sütanne (مراضة)

Sütannede bulunması gereken şartları şu şekilde sıralamamız mümkündür:

1- Emzirenin kadın olması. Buna göre; erkeklerin sütüyle süt akrabalığı teşekkül etmemektedir. Nitekim erkekten sütün akması mümkün görünmemekle beraber varsayılması durumunda bu sütün besleyici özelliği bulunmadığından şer'î

53 Zuhayli, *el-Fikhü'l-İslâmî*, 10: 7281.

54 Komisyon, *el-Mevsû'atü'l-Fikhiyye*, 29: 152-153.

açından herhangi bir etkisi söz konusu olmamaktadır. Ancak birtakım hastalıklar sebebiyle erkekten gelen sütle emzirilen kızın, süt sahibi ve bunun usûl ve furuuyla evlenmesi mekruh görülmektedir.⁵⁵

Hayvanların sütüyle de süt akrabalığı sabit olmamaktadır. Zira hayvan sütünün insan sütü kadar bebeklerde et ve kemik gelişmesinde etkili olmadığı gibi süt kardeşliğinin oluşması anneliğin varlığına bağlıdır. Hayvanların sütünde ise annelik durumu söz konusu değildir. Buna göre iki küçük çocuğun bir hayvandan emzirilmeleriyle, aralarında süt akrabalığı gerçekleşmemektedir. Bu iki meselede ihtilaf söz konusu olmamıştır.⁵⁶

Hüsnâ-i müşkilin sütünün mahremiyete sebep olup olmayacağı hususunda ise ihtilaf edilmiştir. Hanefilere ve Hanbelîlerin geneline göre hüsnânın kadınlık yönü bilinmediğinden emzirmede şüphe meydana gelmektedir. Şer'î radâ' ise şüpheyile sabit olmadığına göre hüsnânın sütüyle akrabalık gerçekleşmemektedir.⁵⁷ Mâlikîlerden bu konuda net bir görüş bulunmamaktadır. Şâfiî mezhebinde genel kabul gören görüşe göre ise asıl olan dişilik veya erkeklik yönü kesin bilinmediği sürece herhangi bir hüküm vermekten imtina etmektir. Buna göre cinsiyeti anlaşılmadan ölen hüsnânın sütüyle süt akrabalığı sabit olmamaktadır.⁵⁸

2- Emziren kadının, emzirme esnasında veya sütü sağılırken hayatta olması. Diğer mezheplerin aksine Şâfiî mezhebine göre süt akrabalığının sabit olabilmesi için emzirme esnasında veya sütü sağılırken sütannenin hayatta olması gerekir. Ölmüş bir kadından sağılan sütün hiçbir etkisi yoktur.⁵⁹ Buna mukabil mezhepte zayıf bir görüşe göre bu tür sütle akrabalık bağının oluşmasıdır ki; cumhur da bu görüştedir. Burada Şâfiî mezhebinin aksini savunan cumhurun görüşü⁶⁰ daha isabetli görünmektedir. Nitekim emzirmenin şer'î açıdan etkisi, emzirilen sütün çocuğun et ve kemiğinin gelişmesindeki rolünden ötürüdür. Kadının ölü veya hayatta olması sütün bu özelliğini değiştirmedikçe göre sütannenin hayatta olması şartı bir anlam ifade etmemektedir.

3- Sütannenin doğurabilecek yaşta olması. Şâfiîlere ve Hanefîlere göre sütan-

55 İmrâni, *el-Beyân*, 11: 156; Merginâni, *el-Hidâye*, 1: 219; Abdurrahman b. İbrahim el-Makdisî (v. 624/1224), *el-Udde Şerhu'l-Umde*, (Kahir: Dâru'l-Hadis, 1424/2003), 407; İliş, *Mevâhibü'l-Celil*, 4: 372.

56 İsmail b. Yahya el-Müzenî (v. 877/264), *Muhtasarü'l-Müzenî*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1410/1990), 8: 333; Abdulvehhâb el-Kâdî, *Uyünü'l-Mesâil*, thk. Ali Muhammed İbrahim Bürîbe, (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1430/2009), 390; İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Kâfi fi Fikhi'l-İmâm Ahmed*, (y.y., Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 222 :3, (1994/1414; Osman b. Ali ez-Zeyla'î (v. 1342/743), *Tebiyü'l-Hakâik Şerhu Kenzü'd-Dekâik ve Şerhu's-Şilbi*, (Bülâk: Matba'u'l-Kubrâ el-Emiriyye, 1313/1895), 2: 186.

57 İbn Kudâme, *el-Kâfi fi Fikhi'l-İmâm Ahmed*, 3: 222; Komisyon, *el-Mevsû'atü'l-Fikhiyye*, 20: 27.

58 İmrâni, *el-Beyân*, 11: 157.

59 Ensâri, *Esne'l-Metâlib*, 3: 416.

60 Celâlüddin Abdullah b. Necm el-es-Sa'dî (v. 616/1219), *İkdü'l-Cevâhiri's-Semîne fi Fikhi Ehli'l-Medîne*, thk. Hemid b. Muhammed, (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmi 1423/2003), 2: 590; Muhammed b. Müflih es-Sâlihi (v. 763/1362), *el-Fürû' ve Teshihu'l-Fürû'*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, (y.y., Müessesetü'r-Risâle, 2003/1424), 9: 281; Ekmelüddin Muhammed b. Muhammed el-Bâbertî (v. 786/1384), *el-İnâye Şerhu'l-Hidâye I-VIII*, (y.y., Dâru'l-Fikr, ts.), 454 :3.

nenin ay hali (hayız) çağı olan dokuz yaşına ulaşmış olması gerekmektedir. Doğurma ihtimali bulunmadığından bu yaştan küçük kadınların sütüyle akrabalık oluşmamaktadır.⁶¹ Bakire kadının sütünün akrabalık bağı doğurup doğurmaya-çağı konusunda ise Şâfiî mezhebinden iki farklı görüş varit olmuştur. Zâhir görüşe göre kadının evli veya bâkire olması arasında fark bulunmamaktadır. Dokuz yaşını doldurmuş her kadının sütü, akrabalık bağı oluşturur. Zayıf bir görüşe göre ise erkeklerde olduğu gibi bâkireden de sütün akması nadir olduğundan bunun herhangi bir etkisi söz konusu değildir.⁶²

2.2.2. Süt (بن)

Süt akrabalığının doğmasının temel unsurlarından biri olan sütte bulunması gereken şartlar şunlardır:

1- Sütün çocuğun midesine ulaşması. Sütün doğrudan sütannenin göğsünden emmekle veya mideye doğrudan bağlantısı bulunan ağızdan akıtılarak çocuğun midesine ulaşması gerekir. Hükne⁶³ ile Makata ve yara gibi doğrudan mideye bağlantısı olmayan menfezlerden damlatılan sütle akrabalık bağı oluşmadığı gibi kulak, göz veya vücudun gözeneklerinden akıtılmakla da bu akrabalık bağı gerçekleşmemektedir.⁶⁴

Sütün burundan akıtılarak çocuğa verilmesiyle akrabalık bağı oluşup oluşmayacağı hususunda Şâfiî mezhebinde farklı iki görüş bulunmaktadır. Kimi Şâfiî fakihlerine göre, burundan damlatılan süt, mideye doğrudan ulaşmadığından emzirmenin gayesi gerçekleşmemekte, yani süt, emzirilen çocuğun et ve kemiğinin gelişmesine katkı sağlamamaktadır. Dolayısıyla da haramlığı doğurmamaktadır. Çoğunluğu teşkil eden diğer Şâfiî fakihler ise söz konusu yöntemle akrabalığın sabit olduğunu savunmaktadırlar. Bu görüşü savunan bir kısım fakihlere göre süt, burundan damlatılmakla mideye ulaşsa da beyne ulaşır ve emzirilen çocukta bir canlılık/zindelik meydana getirir ki; bu bir nevi beslenme sayılır. Diğerlerine göre ise bir şeyin oruçlunun burnundan damlatılması orucunu bozduğuna göre sütün burundan akıtılmasının da çocuğa etkisi olmalıdır. Yani onlar, buruna akıt-

61 Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâç*, 5: 124-125; İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, 3: 217; Şevket Pekdemir, "Anne Sütünün Evlenme Engeli Oluşturma Şartları", *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 11*, sy. 17 (2016): 547-548.

62 Abdulkerim b. Muhammed er-Râfiî (v. 623/1226), *el-Aziz Şerhu'l-Veciz (eş-Şerhu'l-Kebir)*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Muhammed Muavviz, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1997), 9: 555.

63 *حكمة/Hukne*: İnsana, ön cinsel organına veya makatına enjekte edilen sıringayla ilaç vermektir. Bu yöntem, genelde insanın midesinde katılmış maddelerin dışarı atılması (ishal) için kullanıldığından süt emzirmeye amaçlanan beslenme gerçekleşmemektedir. Bu sebeple Şâfiî mezhebinin karar kıldığı görüş, bu yöntemle bebeğin içine akıtılan sütle akrabalığın gerçekleşmeyeceği yönündedir. Söz konusu yöntemle, orucun bozulmasına benzeterek (tahrir yoluyla) süt akrabalığının doğabileceği iddiasında bulunan olmuşa da muteber bir gerekçeleri olmadığından iddiaları kabul görmemiştir. Ebu'l-Bekâ Muhammed b. Musa ed-Demiri (v. 808/1405), *en-Necmü'l-Vehhâc fi Şerhi'l-Minhâc*, thk. Komisyon, (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1425/2004), 8: 210; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâç*, 8: 202.

64 Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâç*, 5: 127.

ma ile süt akrabalığının sabit olması meselesinin hükmünü bu yöntemle orucun bozulma meselesine benzeterek tahrir yapmışlardır. Cüveynî (v. 478/1085), söz konusu yöntemle haramlığın meydana geldiğini şu şekilde ifade etmiştir: “İs’âta (sütün burundan akıtılmasıyla) haramlığın sabit olduğunu savunanlar, bu yöntemle emzirilen çocuğun beslendiği düşüncesine dayanmaktadırlar. Bunun doğru bir düşünce olduğu kanaatindeyim. Çünkü insanın başı ile midesi arasında bir kanal bulunmaktadır. Midenin ağzına ulaşan her bir maddeden mutlaka bir parça beyne çıkmaktadır. Bunun aksi de söz konusudur. Nitekim insan kokladığı güzel bir maddenin kokusu beyne ulaşmakla zindelik hissetmektedir. Bu da kokudan bir cüzün mideye ulaşmasından kaynaklanmaktadır.”⁶⁵

Sütün sıvı hali ile peynir, tereyağı veya benzeri besin maddelerine dönüştürülerek çocuğa verilmesi arasında fark yoktur. Aynı şekilde salt hali ile sütün daha fazla olmak kaydıyla başka bir sıvı ile karıştırılmış olması arasında da ayırım bulunmamaktadır.⁶⁶ Başka bir maddeyle karıştırılmış sütün daha az olması durumu hakkında ise Şâfiî mezhebinde iki farklı görüş bulunmaktadır. Kimisine göre böyle bir durumda ancak karışımın tümü çocuğa verilmekle akrabalık bağı hâsıl olur. Daha açık olan görüşe göre ise bu karışımın bir kısmının verilmesiyle de akrabalık bağının meydana gelmiş olmasıdır. Nitekim emzirmekten asıl amaç sütün çocuğun midesine ulaşıp onun et ve kemiğinin gelişimine katkı sağlamasıdır. Zikrettiğimiz diğer şekillerde olduğu gibi bu tarzla da süt mideye ulaşmakta ve söz konusu gaye gerçekleşmektedir. Dolayısıyla da süt akrabalığı sabit olmaktadır.⁶⁷ Rasûlullah’ın (s.a.v.) “radâ’ ancak eti oluşturan ve kemikleri geliştiren emmedir”⁶⁸ “radâ’ ancak açlığı gideren emmedir”⁶⁹ gibi ifadeleri de bunu göstermektedir.

2- Haramlık oluşturan emmenin miktarı. Süt akrabalığının beş ve daha fazla emmeyle sabit olacağı hususunda ittifak vardır. Beş defadan az miktarla radâ’ın sabit olup olmayacağı konusunda ise ihtilaf edilmiştir. Cumhuriyet aksine Şâfiîlere göre süttten kaynaklı akrabalığın sabit olabilmesi için örfen ayrı ayrı emzirme olarak kabul edilen en az beş defa emme yapılmış olması gerekmektedir.⁷⁰ Buna göre emmenin beşten az olması veya beşe ulaşmış olduğunda şüphe edilmesi durumlarında radâ’ gerçekleşmiş olmaz.

Şâfiî mezhebine göre bir kadından tek seferde sağılan sütün, beş ayrı defada çocuğun boğazına akıtılması tek emme sayılır. Aynı şekilde beş ayrı seferde sağılan

65 Cüveynî, *Nihâyetü'l-Matlab*, 15: 355-356.

66 Şirbini, *Muğni'l-Muhtâc*, 5: 123-127.

67 Heytemi, *Tühfetü'l-Muhtâc*, 8: 286.

68 Ebû Bekir Muhammed b Hüseyin el-Beyhâkî (v. 458/1066), *es-Sünenü's-Sağîr*, thk. Abdulmu'tî Emin Kal'acâi, (Pakistan: Câimatü'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 1410/1989), 3: 177.

69 Müslim b. Haccâc en- Nisâbüri (v. 261/875), *Sahihu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülhakî, (Beyrût: Dâru İhyâit-Turâsi'l-Arabî, 1891/1309), “Radâ’”, 32.

70 Buna göre çocuğun doymuş olma görüntüsüyle memeden yüz çevirip emmeyi kesmesi ile bir tam radâ’ meydana gelmiş olur. Buna mukabil çocuğun; oynama, hafif uyku, soluklanma veya ağzında birikmiş sütün yutmak için az bir müddet emmeyi kesmesi ile bir emzirme sabit olamaz. Şirbini, *Muğni'l-Muhtâc*, 5: 132-133.

sütün tek seferde çocuğun boğazına akıtılması da tek emme olarak addedilir. Buna mukabil beş ayrı seferde sağılan sütün, beş ayrı defada çocuğun boğazına akıtılması ise beş ayrı emme sayılır. Beş ayrı kadından bir kaba sağılan sütün tek seferde veya beş ayrı seferde çocuğun boğazına akıtılması her birinden bir emme olarak addedilir.⁷¹ Buna göre bir erkeğe ait beş ümmülveled'den⁷² veya nikâhı altında bulunan dört eş ile bir ümmülveled'den birer emmeyle emzirilen çocuk söz konusu erkeğin sutoğlu olur. Her iki durumda da onu emziren kadınlar kendisine haram kılınır. Ancak zikredilen kadınların çocuğa haram kılınmaları onun sütanneleri olmalarından değil; sütbabanın eşleri olmalarından ötürüdür.⁷³

Şâfiî mezhebinin emzirmenin miktarıyla ilgili temel gerekçeleri şunlardır:

- Hz. Âişe'den (v. 58/678) rivayet edilen şu mealdeki hadis: "Kur'an'da indirilen âyete göre, önceden bilinen on emme haram kılındı. Sonra bunlar, beş bilinen emmeyle değiştirildi. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) vefat ettiği zaman Kur'an'da bu beş bilinen emme okunuyordu."⁷⁴

- Ummu'l-Fadl'dan rivâyet edilmiş şu hadis: "Peygamber (s.a.v.) benim evimde iken bir köylü içeri girdi: 'Ey Allah'ın Peygamberi! benim bir karım vardı, üzerine bir kadın daha aldım. İlk karım, yeni karımı bir veya iki kere emzirdiğini sanıyor' dedi. Allah'ın Peygamberi: Bir yahut iki kere emmek, haram kılmaz' buyurdu."⁷⁵

- Kıyas delili: Şâfiî'ye (v. 204/820) göre konu ile ilgili mutlak olarak gelmiş olan "...Sizi emziren sütannelerinize size haram kılınmıştır..." (Nisâ 4/23) mealindeki âyetin Peygamberimizin uygulamalarıyla belli bir sayıya hamledilmesinde bir sakınca bulunmamaktadır. Nitekim hırsızlık cezasıyla ilgili olan "Hırsızlık yapan erkek ve kadının yaptıklarına karşılık olmak üzere, Allah'tan bir ceza olarak ellerini kesin." (Mâide 5/38) mealindeki âyet her türlü hırsızlığı kapsamaktadır. Ancak sünnet bunu, en az bir dinârın⁷⁶ çeyreği değerinde bir malı korunması gereken yerden çalan hırsızlarla sınırlandırmıştır.⁷⁷ Keza "Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun." (Nûr 24/2) mealindeki âyette zikredilmiş cezalandırma şekli, zina yapan tüm erkekler ve kadınları teşmil etmektedir. Fakat Rasûlüllah (s.a.v.) bu şekildeki cezayı sadece zina yapan muhsan olmayan erkeklerle ve kadınlara uygulamıştır. Evli olanları ise recm etmiştir.⁷⁸ Bu meselede de ilgili

71 Nevevî, *Ravdatü't-Tâlibin*, 9: 9.

72 Çocuğunun nesebi sahibinden sabit olan cariye. İbrahim Paçacı, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, (Ankara: DİB Yayınları, 2006), "Ümmü Veled" mad., 673.

73 Şirbîni, *Muğni'l-Muhtâc*, 5: 139.

74 Müslim, "Radâ", 25. Ayrıca zikri geçen hadisin sened açısından değerlendirilmesi için bkz. Adil Yavuz, "Evlendirmeyi Haram Kılan 'Beş Kez Süt Emme' üzerine Bir Değerlendirme", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13 (2007): 52-69.

75 Müslim, "Radâ", 20.

76 Bir dinâr on şer'î dirhem (32.5 gr) halis gümüş değerinde kabul edilen altındır. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 2. Bas. (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), "dinâr", 104.

77 Muhammed b. İsmail el-Buhârî (v. 256/870), *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Muhammed Zühreyyr, (y.y., Dâru Tavh ki'n-Necât, 2001/1422), "Hudûd", 14.

78 Müslim, "Radâ", 12.

âyet belli bir sayı belirlememiş olup, radâ´ ismini alan tüm emzirmeleri içerse de konu ile ilgili varit olmuş haberler, bunun belli bir sayıyla sınırlandırılması gerektiğininöstermektedir.⁷⁹

- Hadiste işaret edildiği gibi süt emmenin haramlığı doğurmasının gerekçelerinden biri, emilen sütün emendeki et-kemik oluşumuna etki etmesidir.⁸⁰ Yani emziren ile emzirilen arasında bir nevi parça-bütün ilişkisini meydana getirmiş olmasıdır. Parça-bütün ilişkisinin ise bir-iki emmeyle oluşması düşünülemez. Dolayısıyla süt akrabalığının oluşması için söz konusu ba'ziyyeti oluşturacak nitelikte bir emmenin gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu nitelikte bir emme ise en az bir gün emzirmekle husule gelir ki; bu da minimum beş emzirmeye tekabül etmektedir.⁸¹

Mâlikî ve Hanefî mezheplerine ve Ahmed b. Hanbel'in (v. 241/855) bir görüşüne göre süt akrabalığının oluşmasında sütün az veya çok olması durumu değiştirmez. Bir defa emmekle emzirme sabit olur. Yani asıl olan sütün bir miktarının çocuğun midesine ulaşmasıdır. Nitekim emzirmeyle ilgili âyet (Nisâ 4/23) herhangi bir miktarla kayıtlanmadan mutlak olarak gelmiştir. Yine "Doğum dolayısıyla haram olanlar, emzirmeyle de haram olur."⁸² "Radâ´ ancak eti oluşturan ve kemikleri geliştiren emmedir."⁸³ "Radâ´ ancak açlığı gideren emmedir."⁸⁴ gibi konuyla ilgili hadislerin çoğu herhangi bir sayıyla kayıtlanmadan mutlak olarak varit olmuştur.⁸⁵ Bu konuda Şâfiî mezhebinin görüşü daha muteber görünmektedir. Bu görüşün en önemli delili olan yukarıda zikredilen Hz. Âişe'nin rivâyetidir. Çünkü Hz. Âişe'nin bu yöndeki uygulamaları ve farklı rivâyetleri⁸⁶ konu hakkındaki hassasiyetinin ve bilgisinin diğer sahâbîlere göre daha fazla olduğunu göstermektedir. Öte yandan Hz. Âişe'den rivayet edilen habere dayanarak emzirmenin beş defayla kayıtlanması, karşit görüştekilerin delillerine tezat teşkil etmemektedir. Sadece onların mutlak ifadelerini takyît etmektedir. Mutlakın takyîdi ise beyândan ibarettir.

Meseyle alakalı diğer önemli bir husus, emzirilen sütün kime ait olduğudur. Şâfiî mezhebine göre süt, emziren kadının, sahih bir evlilik veya şüpheye dayalı cinsel birleşme⁸⁷ neticesinde kendisinden hamile kaldığı erkeğe aittir. Ancak evlilik dışı ilişki sonucu hamile kalan kadının sütü zina eden kişiye nispet edilmemek-

79 Şâfiî, *el-Ümm*, 5: 29.

80 Beyhakî, *es-Sünenü's-Sağîr*, 3: 177.

81 Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî*, 10: 7289.

82 Müslim, "Radâ´", 13.

83 Beyhakî, *es-Sünenü's-Sağîr*, 3: 177.

84 Müslim, "Radâ´", 32.

85 Kâsânî, *Bedâi'u's-Senâi'*, 4: 7; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8: 171; Karâfi, *ez-Zahire*, 5: 408.

86 İlgili uygulamalar için bkz. Şâfiî, *el-Ümm*, 5: 28-29; Kâsânî, *Bedâi'u's-Senâi'*, 4: 5-6.

87 Şüpheye dayalı cinsel birleşme; erkeğin şer'î açıdan mazur görülebilecek durumlarda evli olmadığı bir kadını cinsi münasebette bulunmasıdır. Söz gelimi; erkeğin daha önce görmeyip tanımadığı bir kadın hakkında "bu senin nikâhlı eşindir" denir, erkek de bu söze güvenerek cinsel birleşmede bulunursa şüpheye dayalı birleşme söz konusu olur. Burada erkek mazur görüldüğü için bu birleşmeye bir takım hükümler bağlanır. Doğacak çocuğun nesebinin erkeğe bağlanabilmesi ve dolayısıyla bu çocuğun sütü ona ilhak edilmesi bu hükümler arasında yer alır. Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî*, 10: 7263.

tedir. Zira evlilik dışı ilişkiden doğan çocuğun nesebi zina edene ilhâk edilmediği gibi söz konusu ilişkiden meydana gelen sütü emen kız çocuk ile zina eden kişi arasında emzirmeden kaynaklı evlenme engeli de oluşmamaktadır. Aynı şekilde liân⁸⁸ neticesinde nesebi baba yönünden reddedilen çocuğun sütü de bu babaya nispet edilmemekte ve nesebi reddedilen çocuğun sütüyle beslenen çocukla söz konusu baba arasında emzirmeden doğan hısımlık sabit olmamaktadır. Fakat baba liândan sonra pişman olup tekrar çocuğun nesebini kabul ederse; hem çocuğun nesebi ona ilhak edilir hem de bu çocuğun annesinin sütünü emen çocuk ile söz konusu baba arasında süt akrabalığı sabit olur. Diğer taraftan süt sahibinin ölmesi veya eşini boşaması durumlarında sütün kendisine aidiyeti son bulmamaktadır. Oysa kadın başka bir erkekle evlenir ve ondan bir çocuk dünyaya getirirse; doğumdan önceki süt ilk kocaya, doğumdan sonrası süt ise ikinci kocaya nispet edilir.⁸⁹

2.2.3. Emzirilen Çocuk (رضيع)

Şâfiî mezhebine göre emzirmenin temel unsurlarından biri olan bebekle ilgili iki şart bulunmaktadır. Bunların ilki çocuğun emzirilirken veya ağız ya da burundan süt mideye akıtılırken/damlatılırken hayatta olmasıdır. Ölmüş çocuğun midesine akıtılan/damlatılan süt şer'î açıdan bir anlam ifade etmemektedir. Nitekim emzirmekten amaç, verilen sütle çocuğun beslenip et ve kemiğinin gelişmesidir. Bu ise ancak çocuğun hayatta olmasıyla mümkün olabilmektedir.⁹⁰ İkinci şart ise emzirilen çocuğun iki yaşını doldurmamış olmasıdır. İki yaştan küçük çocuğun emzirilmesiyle süt akrabalığının sabit olacağı hususunda ittifak vardır.⁹¹ İhtilaf iki yaşını doldurmuş çocuğun emzirilmesiyle akrabalığın sabit olup olmayacağı noktasındadır. Şâfiî mezhebine göre süt akrabalığının oluşması için süt emen çocuğun iki yaşını doldurmamış olması gerekir. Bu süre içinde süttan kesme olsun veya olmasın süt akrabalığı oluşur. Buna göre iki yaştan büyük çocukların emzirilmesi şer'î emzirme sayılmamakta ve bununla emziren ile emzirilen arasında akrabalık bağı oluşmamaktadır.⁹² Hanefî mezhebinin müfta bih görüşü,⁹³ İmâm

88 Kocanın karısını zina ile suçlaması ve bunu dört şahitle ispat edememesi halinde, hâkim önünde özel bir şekilde ve karşılıklı olarak yeminleşme anlamındadır. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, "ıkrar" md., 327.

89 Râfiî, *el-Aziz Şerhu'l-Veciz*, 9: 581; Nevevî, *Ravdatü't-Tâlibin*, 9: 18; Demiri, *en-Necmü'l-Vehhâc*, 8: 210; Şirbini, *Muğni'l-Muhtâc*, 5: 140.

90 Müti'i, *Tekmilietü'l-Mecmû'*, 18: 213; Şirbini, *Muğni'l-Muhtâc*, 5: 127.

91 Kâdi Abudulvehhâb, *el-İşrâf*, II, 804; Kâsânî, *Bedâi'u's-Senâi'*, 4: 6; Burhânüddin İbrahim b. Muhammed İbn Müflih (v. 884/1479), *el-Mubdi' Şerhu'l-Mükni'*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1418/1997), 7: 123.

92 Şâfiî, *el-Ümm*, 5: 29-30.

93 İmâm Ebû Hanîfe (v. 767/150) "...Onun taşınması ile süttan kesilmesi otuz aydır..." (Ahkâf, 46/15) âyetine dayanarak süt emme müddeti iki buçuk yıl olduğuna hükmetmiştir. Serahî, *el-Mesûs*, 5: 136.

Mâlik'ten (v. 179/795) nakledilen bir görüş⁹⁴ ve Hanbelî mezhebinin genel görüşü de bu yöndedir.⁹⁵

Cumhurun görüşüne ait öne çıkan birkaç gerekçe şu şekilde sıralanabilir:

- “Emzirmeyi tamamlamak isteyenler için anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler.” (Bakara 2/233) âyetinde emzirme müddeti iki yılla sınırlandırılmıştır. Buna göre şer'î emzirmenin tam müddeti iki yıl olup iki yıldan sonrasının hükmü öncesinden farklılık arz eder.⁹⁶

- Peygamber (s.a.v.) “İki tam yıldan sonra emzirme yoktur.”⁹⁷ buyurmuştur.

- Hz. Peygamber (s.a.v.) “Sütten kesmeden sonra radâ' yoktur.”⁹⁸ buyurmuştur; bu hadis “Sütten ayrılması da iki yıl sürmüştür.” (Lukmân 31/21) âyetiyle birlikte değerlendirildiğinde emzirme müddetinin iki yıl olduğu anlaşılır.⁹⁹

- Hz. Osman (v. 35/656) döneminde bir çiftin evlenmesi üzerinden altı ay geçtikten sonra kadın doğum yapmıştır. Sahabe gebeliğin süresinin dokuz ay olduğu gerekçesiyle kadının evlenmeden önce zina yapmış olmasından şüphe ettiler. Bunun üzerine çifti Hz. Osman'ın huzuruna götürdüler. Hz. Osman duruma vakıf olduktan sonra kadının recmedilmesine karar verdi. Ancak orada hazır bulunan İbn Abbâs (v. 32/652) bunu kabul etmeyip şu âyeti delil gösterdi: “Annesi onu ne zahmetle karnında taşıdı ve ne zahmetle doğurdu! Onun taşınması ve süten kesilme süresi otuz aydır.” (Ahkâf 46/15). İbn Abbâs'ın ifadesine göre, zikredilen âyet, “Emzirmeyi tamamlamak isteyenler için anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler.” (Bakara 2/233) şeklindeki âyetle birlikte değerlendirildiğinde âyette geçen otuz aydan yirmi dördü emzirme müddeti kabul edilir ki kalan altı ay da gebelik süresinin en alt sınırı olur. Hz. Osman bu izahı duyduktan sonra recmetmekten vazgeçti. Aynı şekilde diğer sahâbiler bunu duydukları halde onlardan hiçbirisi karşı çıkmadı. Böylece gebelik süresinin en alt sınırının altı ay, emme müddetinin de iki yıl olduğuna dair icmâ gerçekleşmiş oldu.¹⁰⁰

94 İmam Mâlik'ten nakledilen diğer bir görüşe göre, süt akrabalığının oluşmasında etki eden süt emme müddeti, arada süten انقصاص/kesme olmamak kaydıyla iki yıl artı bir ay veya iki aydır. Ancak çocuğun bu süre zarfında süte ihtiyaç duymayacak derecede (bir veya iki ay) süten kesilerek yemeğe alışması durumunda artık bundan sonra süt çocuk için normal bir gıda haline geldiği ve et ve kemik gelişimindeki rolünü kaybettiği için haramlık meydana getirmez. Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh et-Temimî es-Sakalî (v. 451/1166), *el-Câmi' li Mesâilî'l-Müdevvene*, thk. komisyon, (y.y., Dâru'l-Fikr li't-Tabâ'ati ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 2013/1434), 9: 406; Komisyon, *el-Mevsû'atü'l-Fıkhîyye*, 22: 247.

95 Buhûti, *Keşşâfü'l-Kanâ'*, 5: 445; ayrıca bkz. Davut İltaş, “Ebû Hanîfe'nin Haramlık Doğuran Süt Emme Müddeti Konusundaki Görüşünün Temellendirilmesi”, *Bilimname*, 15, sy. 2 (2013): 12.

96 Müzenî, *Muhtasarü'l-Müzenî*, 8: 332.

97 Beyhakî, *es-Sünenü's-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003), 7: 761.

98 Ebû Bekir Abdurrazzâk b. Hemâm es-San'ânî (v. 211/826), *el-Musannef*, thk. Habiburrahmân el-A'zamî (Hind: el-Meclisü'l-İlmî 1403/1983), 7: 464.

99 Cüveynî, *Nihâyetü'l-Matlab*, 15: 353; Rûyânî, *Bahru'l-Mezheb*, 11: 400; İmrânî, *el-Beyân*, 11: 143-144; Mütî'î, *Tekmilatü'l-Mecmû'*, 18: 213.

100 Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Mâverdî (v. 450/1058), *el-Hâvî'l-Kebîr fi Fikhi'l-İmam eş-Şâfiî*, (Beyrüt: Dâ-

Süt emme müddetinin iki yılla kaytlanması şu fikhî hükümlere etki etmektedir:

- İster hukûken ister dinen öz annenin emzirme yükümlülüğü iki yıl ile sınırlanır. Bu süre dışında emzirme zorunluluğu yoktur.

- Sütanne en fazla iki yıla kadar emzirme sözleşmesi yapabilir. Aynı şekilde öz anne de yalnız iki yıl için kocasından emzirme ücreti isteyebilir. Bu süreden sonra, zarurî bir durumdan ötürü emzirme mecburiyeti söz konusu olsa dahi ücret talep edemez.

- Çocuğun nafakasından sorumlu babanın veya diğer velilerin emzirme ücretini ödeme zorunluluğu iki yılla sınırlıdır.

- İster evli ister boşanmış olsun öz annenin emzirme önceliği çocuğun iki yaşına kadardır.

- Çocuğun babasının öz annesiyle emzirmeyi muhalaa bedeli olarak belirlese, boşanma sözleşmesinin müddeti iki yıldır. İki yılın bitiminde hul' o anda gerçekleşmiş olur.

- Recm cezasına çarptırılmış emzikli kadının infazı, iki yıl tehir edilir.¹⁰¹

2.3. Süt Akrabalığının Sabit Olması

İki yaş altındaki çocuğun anne sütüyle beslenme imkânı olmadığı durumlarda alternatif olarak çocuğun beslenmesi için sütanne uygulamasının varlığından daha önce söz ettik. Sütannenin, iki yaş altındaki çocuğu emzirmesi, aslında kendi vücudunun bir parçasıyla onu beslemiş olmaktadır. Diğer bir deyişle emzirmekle sütanneden bir parça çocuğun bünyesine karışarak hadis-i şerifte belirtildiği gibi¹⁰² et ve kemiğinin gelişimine katkı sağlamakta, bu da emzirilen sütannenin bir parçası haline geldiği anlamına gelmektedir. Diğer taraftan öz annede olduğu gibi sütannenin kendi öz çocuğu gibi her emzirmek istediğinde küçük çocuğu şefkatle kucağına alıp, bağrına basması aslında onu beslemesi yanında ona rahmet, şefkat ve sevgi gibi güzel hasletleri de aşılamaktadır. Hâsılı; sütanne, öz annede olduğu gibi emzirmekle çocuğun bedenî teşekkülüne ve fizikî gelişimine katkı sağlamakta, ahlakında ve karakterinde büyük bir etki bırakmaktadır.

Süt emzirmenin şer'î açıdan tespit edilmesi şu iki yöntemden birisi ile olabilir: İkrar ve şâhitlik.

ru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1999), 11: 204; Cumhurun delillerinin detayı için bkz. Davut İltaş, "Ebû Hanîfe'nin Haramlık Doğuran Süt Emme Müddeti Konusundaki Görüşünün Temellendirilmesi", 22-27.

101 Şâfiî, *el-Umm*, 5: 28; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7: 335; Sâbüni, *Ravâi' u'l-Beyân*, 1: 354-355; Zuhayli, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 10: 7278.

102 Beyhakî, *es-Sünenü's-Sağîr*, 3: 177.

2.3.1. Süt Akrabalığının İkrar İle Sabit Olması

İkrar; eşlerden her ikisinin veya birisinin aralarında süt akrabalığının bulunduğunu itiraf etmesidir.¹⁰³ Bu da iki şekilde meydana gelmektedir. Birincisi; itirafın nikâh akdinden önce olmasıdır. Örneğin; bir erkeğin bir kadın hakkında “Bu benim sütkızım veya sütkız kardeşimdir.” deyip, kadın da bunu tasdik ederse veya kadın bir erkek hakkında “Bu benim sütoğlum veya sütkardeşimdir.” deyip, erkek de bunu onaylarsa süt akrabalığı sabit olur ve evlenmeleri ebediyen haram olur. İkincisi, itirafın nikâh akdinden sonra vukû bulmasıdır. Bu da şu şekillerde meydana gelir:

- Eşlerden biri, emzirmeyi ikrar edip, diğeri de bunu kabul ederse süt akrabalığı sabit olur.

- Koca, eşyle arasında süt bağı bulunduğunu iddia eder, kadın bunu inkâr ederse yine şer‘î emzirme sabit olur.¹⁰⁴

- Kadın, eşyle süt akrabalığı bulunduğunu iddia eder, koca bunu inkâr ederse, evlilik kadının rızasıyla gerçekleşmiş olmak kaydıyla, kocaya yemin ettirilerek iddiası kabul edilir ve akrabalık sabit olmaz. Ancak söz konusu evliliğin kadının isteği dışında gerçekleştiği kesinleşirse kadına yemin ettirilerek tasdik edilir ve süt akrabalığı sabit olur.¹⁰⁵ İkrarın sübutu ise Şâfiî mezhebine göre ancak iki adil erkeğin şahitliğiyle mümkün olabilmektedir.¹⁰⁶

Burada temas etmemiz gereken diğer bir nokta, emzirmeyi inkâr edene yemin ettirilme şeklindedir. İnkâr eden kadın veya erkek, emmenin gerçekleşip gerçekleşmediğine dair bilgisinin olmadığı yönünde yemin edecektir. Buna mukabil iddia eden kişi ise kesin gerçekleştiği yönünde yemin etmelidir. Ancak radâ‘ı iddia eden erkek veya kadın yeminden imtina ederse yemin inkâr edene irca edilir ve ona kesinlik üzerine yemin ettirilir.¹⁰⁷

2.3.2. Süt Akrabalığının Şahitler İle Sabit Olması

Fakihler, emzirmenin adil olan iki erkek veya bir erkek ile iki kadının şahitliğiyle sabit olacağı hususunda ittifak etmişlerdir. Tek bir kadının veya bir erkeğin ya da dört kadının şahitliğiyle emzirmenin sabit olup olmayacağı konusunda ise ihtilafa düşmüşlerdir. Hanefilere göre tek bir erkek veya bir kadının şahitliği yeterli olmadığı gibi sadece kadınların şahitliğiyle de emzirme sabit olmaz. Nite-

103 İkrar, kişinin kendi aleyhine hukûki neticelerin sabit olmasına sebebiyet veren maddî veya hukûki bir olayın tasdikî olması hasebiyle konumuzda ancak karı ile koca arasında meydana gelebilmektedir. Abdurrahman b. Muhammed İvez el-Cezîrî (v. 1941/1360), *el-Fıkhu ala'l-Mezâhibi'l-Erba'e*, (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003), 4: 243; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, “ikrar” md., 242.

104 Nikâhın feshetme yetkisi kocada olduğu için sadece onun ikrarıyla süt emzirme akrabalığı husule gelmekte ve bu ikrar üzerine nikâhları feshedilebilmektedir.

105 Şîrbîni, *Muğni'l-Muhtâç*, 5: 146-147.

106 Nevevî, *Ravdatü'r-Tâlibîn*, 9: 36; Şîrbîni, *Muğni'l-Muhtâç*, 5: 146-147.

107 Nevevî, *Ravdatü'r-Tâlibîn*, 9: 35.

kim emzirme, diğer adli ve malî konularda olduğu gibi genel anlamda erkeklerin vakıf olabileceği durumlardandır. Dolayısıyla da sadece kadınların şahitliği kâfi değildir. Zira şer'î esaslara göre kadınların tek başına şahitlik edebilmeleri, erkeklerin vakıf olmadıkları kadınların özel durumlarıyla sınırlıdır.¹⁰⁸ Mâlikîlere göre nikâh akdinden sonra, eşler arasındaki emzirme olayının şüyû bulması kaydıyla, bir erkek ile bir kadının veya iki kadının şahitliğiyle sabit olur.¹⁰⁹ Şâfiî mezhebine göre emzirme, sayıları dörtten az olmamak kaydıyla sadece kadınların şahitliğiyle de sabit olabilmektedir. Nitekim emzirme olayı kadınların özel durumlarından olmakla beraber nadiren de olsa erkeklerin vakıf oldukları meselelerdendir. Dolayısıyla da sadece erkeklerin şahitliğiyle sabit olabileceği gibi yalnız kadınların şahitliğiyle de sabit olabilmektedir.¹¹⁰

Konuyla alakalı diğer önemli bir husus emzirmeyle ilgili şahitliğin eda edilme keyfiyetidir. Söz konusu şahitlik; emzirme vaktinin zikredilmesi, emme sayısının belirtilmesi ve her bir emmenin çocuğun midesine ulaştığının söylenmesiyle geçerlilik kazanmaktadır. Sütün mideye ulaşması ise sütün sağıldığının, çocuğun boğazına akıtıldığının ve çocuğun sütü yuttuğunun görülmesiyle bilinir. Aynı şekilde sütün mideye ulaşması, çocuğun kadının göğsünü ağzına alıp emmesi, sütü yutarken yemek borusunun hareket etmesi gibi karinelere de bilinir. Bunun yanı sıra şahitlik edenlerin, emzirme esnasında veya hemen öncesinde sütannenin göğsünde sütün bulunduğunu da bilmeleri gerekir. Aksi takdirde şahitlik yapmaları caiz değildir.¹¹¹ Şahitler, yukarıda zikrettiğimiz emzirmeye delalet eden delillere ve karinelere dayanarak şehadeti kesin bir şekilde ifade etmelidirler. Sadece süt akrabalığının olduğunu söylemekle veya yalnız delilleri zikretmekle şahitlik geçerli olmaz.¹¹²

Emzirenin veya emzirilenin yaşından, sütün çocuğun midesine ulaşmasından veya emme sayısından şüphe duyulması veya şahitlikte gerekli şartların sağlanması gibi durumlarda süt akrabalığı gerçekleşmez. Nitekim bu konuda asıl olan süt akrabalığına dayalı haramlığın olmamasıdır. Kesinlik taşımayan bilgiler dikkat alınmaz. Ancak aralarında emzirme şüphesi bulunanların birbirleriyle evlenmeleri mekruh görülmüştür.¹¹³ Şâfiî mezhebine göre emzirme ücreti talep etmemek kaydıyla¹¹⁴ sütannenin bir kadın ve bir erkek veya üç kadınla birlikte şahitlik et-

108 Muhammed b. Hasan eş-Şeybâni (v. 189/805), *el-Asl*, thk. Mehmet Boynukalın, (Beirut: Dâru İbn Hazm, 1433/2012), 2: 249-251; Serahî, *el-Mebsût*, 10: 169.

109 Sa' dî, *İkdü'l-Cevâhir*, 2: 594.

110 Şâfiî, *el-Ümm*, 5: 36; Cüveynî, *Nihâyetü'l-Matlab*, 15: 407; Nevevî, *Ravdatü't-Tâlibin*, 9: 36.

111 Ensârî, *Esne'l-Metâlib*, 3: 425; Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc*, 7: 186.

112 Yahya b. Şeref en-Nevevî, *Fethu'l-Vehhâb bi Şerhi Menhecî't-Tullâb*, (y.y., Dâru'l-Fikr, 140 :2 ,(1994/1414; Melibârî, *Fethu'l-Mu'in*, 458.

113 Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc*, 5: 149; Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc*, 7: 185-186.

114 Sütannenin emzirme ücretini talep etmesi, şahitliğin ücret için yapıldığının töhmetine neden olduğundan kabul edilmemektedir. Osman b. Muhammed Şetâ ed-Dimyâti el-Bekrî (v. 1310/1893), *İ'ântü't-Tâlibin alâ Hellî Elfâzi Fethi'l-Mu'in*, (y.y., Dâru'l-Fikr, 1997/1418), 3: 333.

mesiyle radâ' sabit olur. Sütannenin şehadetle birlikte emzirme fiilini (emzirdim) zikredip etmemesi durumu değiştirmez.¹¹⁵ Kadının, eşiyle arasında süt akrabalığı bulunduğunu iddia edip annesinin ve kızının buna şahitliklerinin kabul edilip edilmemesi kocasının durumuna bağlıdır. Şayet koca söz konusu akrabalığı inkâr ederse şahitlikleri makbul değildir. Zira kişinin fûruu ve usulünün kendi lehine yaptıkları şahitlik geçerli değildir. Kocanın iddiayı inkâr etmemesi halinde ise şahitlikleri makbuldür. Buna mukabil kocanın, eşiyle arasında süt akrabalığı bulunduğu iddiasına kadının annesinin ve kızının yaptıkları şahitlik, mutlak olarak geçerlidir. Aynı şekilde eşlerden radâ' iddiası olmadığı halde kadının annesinin ve kızının yaptıkları şahitlik de geçerlidir.¹¹⁶

2.4. Süt Akrabalığının Hukûkî Sonuçları

Şâfiî mezhebine göre süt akrabalığına bağlı olarak üç temel hukûkî sonuç ortaya çıkar.

2.4.1. Mahremiyetin Sabit Olması

Emzirmeden doğan mahremiyet, aralarında süt bağı bulunanların birbirine bakmaları (nazar), yalnız kalmaları (halvet), birlikte sefere çıkmaları ve tenlerinin birbirine temas etmesi durumunda abdestin bozulmaması gibi meselelerde hükme tesir eder.

Aralarında süt hısımlığı bulunan erkek ve kadınların bir arada yalnız kalmalarının caiz olması Hz. Âişe'den gelen hadise dayandırılmıştır. Hz. Âişe'den rivayet edildiğine göre hicap/örtünme emri indikten sonra sütannesinin kocası olan Ebu'l-Ku'ays'ın kardeşi Eflah yanına girmek için izin istemiş, Hz. Âişe izin vermemiş, sonra Rasûlullah gelince olayı ona anlatmış, Rasûlullah da “-sağ elin topraklansın- (vay sağ eli tozasıca!)”¹¹⁷ girmesine izin vermeliydin, (çünkü o senin süt amcandır)” buyurmuştur.¹¹⁸ Hadisten anlaşıldığı üzere Rasûlullah, Hz. Âişe'nin süt amcasıyla yalnız kalmasında bir sakınca görmemiştir.

Süt emmeyle emziren çocuk sütannenin öz çocuğu gibi kabul edildiğine göre emen ile emziren ve belli derecedeki yakınlarının birbirine bakmalarında ve birlikte yolculuk yapmalarında şer'î açıdan bir sakınca bulunmaması gerektiği gibi tenlerinin birbirine temasından da abdestlerinin bozulmaması gerekir.¹¹⁹

115 Demîrî, *en-Necmü'l-Vehhâc*, 8: 221.

116 Şirbîni, *Muğni'l-Muhtâc*, 5: 149.

117 Peygamber (s.a.v.) tarafından beddua tarzında kullanılan bu tür ifadeler, bedduanın gerçekleşmesinden ziyade yapılan işin doğru olmadığını ifade etmek içindir. Hüseyin Akyüz, “Yemekte Sağ Elin Kullanılmasıyla İlgili Bir Rivayetin Sened ve Metin Tenkidi”, *Ekev Akademi Dergisi* 18, sy. 9 (2014): 3; Hüseyin Çınar, “Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-î Sarîh Tercüme ve Şerhi Üzerine İnceleme”, (Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 149.

118 Buhârî, “Tefsîru'l-Kur'an”, 152.

119 Mâverîdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, 11: 356; Şirbîni, *Muğni'l-Muhtâc*, 5: 123; Yaman, “İslâm Hukukuna Özgü Bir Kurum Süt Akrabalığı”, 64-62.

2.4.2. Evlenme Yasasının Sabit Olması

Süt akrabalığı, emen ile emziren ve bunların belli derecedeki yakınları arasında sürekli evlenme engeli doğurmaktadır. Bu bağlamda fakihler, “Nesep yoluyla nikâhı haram olan kadınlar emzirmeyle de haram kılınmıştır.”¹²⁰ manasındaki hadis-i şeriften hareketle radâ` sebebiyle evlenilmesi haram kimseleri şöyle sıralamışlardır:

- Süt usulü/üst soyu; sütanne, sütannenin nesep ve süttan annesi, sütannenin nesep ve süttan ninesi ve yukarısı.

- Süt füruu/alt soyu; sütkızı, sütkızın nesep ve süttan kızı, sütoğlun nesep ve süttan kızı, sütoğlun kızının nesep ve süttan kızı ve aşağısı.

- Sütanne ve sütbabanın alt soyları; sütkız kardeşler, süt erkek ve kız kardeşlerin nesep ve süt kızları ve aşağısı.

- Süt dede ve ninelerin bir derece alt soyları; süt halaları (sütbabanın nesep ve süttan kız kardeşleri), süt teyzeleri (sütannenin nesep ve süttan kız kardeşleri).

- Eşin sütannesi, sütninesi ve yukarısı. Buradaki haramlık, nikâhın kıyılmasıyla sabit olup zifafa girmiş olma şartı yoktur.

- Eşin sütkızı ve sütkızının nesep ve süt çocukları ve aşağısı (sütanne ile daha sonra evlenmiş olan koca için). Buradaki haramlık ancak zifafa girmekle sabit olur.

- Sütbabanın ve süt dedenin (sütanne ve sütnine olmayan) eşleri ve yukarısı.

- Sütoğlun eşi, sütkızın oğlunun eşi ve aşağısı.¹²¹

Zikrettiklerimizden sütanne ve süt kız kardeşlerin nikâhı, “Sizi emziren sütanneleriniz ve sütkız kardeşleriniz size haram kılındı.” (Nisâ 4/23) şeklindeki âyetin nassıyla yasaklanmıştır. Süt kızın ve aşağısının nikâhı, bunlara kıyaslanarak haram kılınmıştır. Zira süt kardeşin nikâhı haram kılındığına göre süt kızın nikâhı evleviyetle haram kılınmış olmalıdır. Kalan kadınların nikâhı ise kendisine beyan görevi verilen Rasûlüllah'ın koymuş olduğu şu genel ilkeyle haram kılınmıştır: “Nesep bakımından haram olan kadınlar, süt cihetiyle de haramdırlar.”¹²²

Şafii mezhebine göre zikredilen genel kuraldan şu kadınlar istisna edilmektedir:

- Kişinin erkek ve kız kardeşlerinin sütanneleriyle evlenmesinde sakınca bulunmamaktadır. Nesep kardeşlerinin anneleri ise kişinin öz veya üvey annesi olduğuna göre onlarla nikâhlanması haramdır.

120 Müslim, “Radâ”, 13.

121 Mâverdi, *el-Hâvi'l-Kebîr*, 9: 198; Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 9: 194-196; Mühyisünne, Hüseyin b. Mes'ûd el-Begvi (v. 516/1122), *et-Tehzîb fî Fıkhi'l-İmam eş-Şafîi*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Muhammed Muavviz, (y.y., Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997/1418), 5: 342; İmrânî, *el-Beyân*, 9: 240-241.

122 Müslim, “Radâ”, 13.

- Kişi, torunun sütanesiyle evlenebilir. Ancak nesep açısından torunun annesi, kızı veya gelini olması hasebiyle onunla nikâhlanması haramdır.

- Kişinin çocuğunun sütannesinin annesi ve kızıyla enlenmesinde bir mâni bulunmamaktadır. Ancak nesep bakımından çocuğunun annesinin annesi kişinin kayınvalidesi ve kızı da baldızı olması itibarıyla onlarla nikâh kıyması haramdır.¹²³

2.4.3. Süt Akrabalığı Oluşturarak Nikâhın Feshine Sebep Olanın Tazminat (مغرم) Ödeme Yükümlülüğü

Nikâh akdinden önce ikrar veya şahitlikle süt akrabalığı sabit olanların evlenmeleri ebediyen haram olur. Nikâh akdinden sonra eşlerden biri, emzirmeyi itiraf edip, diğeri onaylarsa aralarında ebedî haramlık sabit olur ve nikâhları feshedilir. Söz konusu ikrar duhûlden sonra gerçekleşmiş olup, bu duhûl kadının rızasıyla olmamışsa koca, ona mehr-i misil¹²⁴ vermekle yükümlü tutulur. Aksi takdirde hiçbir şey verilmez. Sadece kocanın ikrarıyla da şer'î emzirme gerçekleşir ve böylece o mevcut nikâhın fesh olunmasına sebep olmuş olur.¹²⁵ Bu durumda evlilikleri şer'î açıdan sahih bir nikâh akdiyle gerçekleşmişse, koca tarafından verilmek üzere kadına mehr-i müsemma¹²⁶ düşer. Aksi halde cinsel birleşme olmuşsa mehr-i misil düşer; cinsel birleşme olmamışsa mehr-i mislin yarısı düşer. Kadının eşiyile süt akrabalığı bulunduğunu iddia etmesi ise ancak aralarındaki evlilik kadının isteği dışında gerçekleştiği kesinleşirse kadına yemin ettirilerek tasdik edilir ve süt akrabalığı sabit olur. Bu durumda cinsî münasebet gerçekleşmemişse kadına bir şey düşmez. Aksi durumda ise şayet kadın, evliliğin haram olduğunu bilip, kendi isteğiyle nefsinin kocaya teslim etmişse yine kadına bir şey düşmez. Ancak bu tür evliliğin haram olduğunu bilmediği veya bildiği halde ilişkiye zorlandığı anlaşılırsa kadına mehr-i misil düşer.¹²⁷

Burada değinilmesi gereken diğer önemli bir husus, karı ve koca dışında nikâhın feshine sebebiyet verenin ne tür cezaya/tazminata mahkûm edileceği konusudur. Bu konunun izâhı ise birkaç örnekle yapılmaya çalışılacaktır. Zikredilecek örneklerin pratikte karşılığı mümkün görünmese de radâ' a terettüp edip şer'î açıdan mümkün olduğundan zikredilmesi uygun olacaktır.

Örnek 1- Kişinin annesi, kız kardeşi, diğer eşi veya soy ya da süt nedeniyle kendisine haram olan diğer hanım akrabaları, nikâhı altında bulunan iki yaş altın-

123 Şirbini, *Muğni'l-Muhtâç*, 4: 289-290; Melibârî, *Fethu'l-Mu'în*, 456; Remli, *Nihâyetü'l-Muhtâç*, 6: 274.

124 Mehr-i misil: evlenen kadının, akrabaları arasında, yaş, güzellik ve bekâret gibi özellikler açısından kendi konumunda olan kadına verilen mehir demektir. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, "mehr-i misil" md., 356.

125 Bu durumda kadının süt akrabalığı inkâr etmesinin bir etkisi yoktur.

126 Mehr-i müsemma tarafların belirleyerek üzerinde anlaştıkları mehir miktarıdır. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, "mehr-i müsemma" md., 357.

127 Şirbini, *Muğni'l-Muhtâç*, 5: 146-148; Remli, *Nihâyetü'l-Muhtâç*, 7: 182-184.

daki eşini emzirirlerse nikâhı geçersiz olur. Bu durumda nikâhı feshedilen küçük kızı, emzirenlere tazmin ettirmek suretiyle, mehr-i mislin yarısı verilir.¹²⁸

Örnek 2- Kişinin eşlerinden büyük olanın annesi, küçük olan diğer eşini emzirirse her ikisinin nikâhı da feshedilir. Çünkü bu emzirmeyle eşler sütkardeş oldukları için aynı anda bir nikâhta birleştirilmeleri haram olur. Fakat ikisinden de ayrıldıktan sonra birisiyle tek başına evlenilmesinde sakınca bulunmamaktadır. Bu durumda küçük hanıma, emzirene ödetmek suretiyle mehrin yarısı verilir. Büyük hanıma da zıfâf gerçekleşmişse yine emzirenden alınmak suretiyle mehrin yarısı ödenir. Zıfâf olmuşsa aynı yöntemle bu sefer mehrin tamamı verilir.¹²⁹

Örnek 3- Kişinin nikâhında bulunan eşlerinden büyük olanın kızı küçük olan eşi emzirirse büyük olanın nikâhı feshedilir ve aralarında sürekli bir evlilik engeli oluşur. Zira bu durumda büyük hanım küçük olanın sütnecesi olur. Diğer taraftan büyük hanım ile zıfâf gerçekleşmişse küçük hanımı da üvey kızı olduğundan onun da nikâhı geçersiz olur ve ebedî olarak haram kılınır. Ancak büyük hanımla zıfâf gerçekleşmemişse küçük eşin nikâhına hâlel gelmeyip nikâhı devam eder. Çünkü üvey kızının nikâhı, ancak annesine zıfâfın gerçekleşmesiyle haram kılınır. Bu durumda büyük eşten alınmak suretiyle küçük eşe mehrin yarısı verilir.¹³⁰

Örnek 4- Kişinin nikâhı altında bulunan eşlerinden büyük olanın küçük olanı emzirmesiyle her ikisinin de nikâhı geçersiz olur. Çünkü bu durumda hanımları arasında anne kız bağı oluşmakta ve kişinin büyük hanımı süt kayınvalidesi olduğundan ebedî olarak kendisine haram kılınır. Büyük hanımın emzirdiği süt, söz konusu kişiye aitse küçük olan hanımı da sürekli olarak haram kılınır. Çünkü onun süt kızı olur. Süt ona ait değilse durum, büyük hanımıyla zıfâfın olup olmadığına bağlı olarak değişmektedir. Duhûl gerçekleşmişse küçük hanımı üvey kızı olduğundan ebedî olarak haram kılınır ve ona mehr-i mislin yarısı, büyük hanımdan alınmak suretiyle verilir. Duhûl gerçekleşmemişse küçük hanımı ebedî olarak haram olmaz.¹³¹

2.5. Süt Çocuğun Sütanneye Karşı Sorumluluğu

Süt akrabaları arasında yukarıda zikrettiğimiz evlenme yasağı ve mahremiyetler dışında nesep akrabaları arasında bulunan diğer haklar ve yükümlükler söz konusu değildir. Buna göre süt akrabaları arasında nesep ilişkisi, nafaka yükümlülüğü, mirasçılık, velâyet, lehteki şahitliklerin geçersizliği ve benzeri hükümler geçerli değildir. Ancak karşılıklı saygı, sevgi ve ziyaretleşme gibi önemli insanî görevler terk edilmemelidir. Bu çerçevede âlimler öz anne kadar olmasa da süt çocuğun sütannesine iyi davranmasını, ona ikramda bulunmasını ve ona her zaman

128 Râfî, *el-Azîz Şerhu'l-Vecîz*, 9: 583-584.

129 Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 5: 142.

130 Nevevî, *Ravdatü't-Tâlibin*, 9: 20.

131 Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc*, 7: 181-182.

sevgi besleyip saygı göstermesini müstehab görüp tavsiye etmişlerdir.¹³² Aşağıda zikredeceğimiz rivayetler de bunu destekler mahiyettedir.

Peygamberimiz (s.a.v.) bir gün otururken sütbabası çıkageldi. Rasûlullâh (s.a.v.) ona hürmet göstererek elbisesinin bir kısmını yere serer ve onu üzerine oturtur. Az sonra sütanesi gelir. Peygamberimiz (s.a.v.) bunun için de elbisenin diğer tarafını serer, kadın üzerine oturur. Biraz sonra süt-oğlan kardeşi gelir. Rasûlullâh (s.a.v.) onun için de ayağa kalkar ve onu da önüne oturtur.”¹³³

Ebû Tufayl (ö. 100/718)’ın anlattığına göre; Rasûlullah Ci’rân denilen yerde et dağıtıyordu. O esnada karşından bir hanım çıkıp Rasûlullah’ın yanın geldi. Rasûlullah kadına hürmet ederek hırkasını yere serdi ve kadını oturttu. Orada bulunanlara kimdir bu hanım diye sordum. Rasûlullah’ın sütannesidir dediler.¹³⁴

Siyer âlimlerinin naklettikleri şu olay da konumuz açısından önem arz etmektedir: Huneyn Gazvesinde Hevâzin kabilesinden bir gurup esir alınmıştı. Rasûlullah’ın sütkardeşi Şeyma’da bu esirler arasındaydı. Şeyma esirler arasında götürülürken kendisine sert davrananlara, “Biliniz ki vallahi ben sizin efendinizin sütkardeşiyim.” diyordu. Fakat kimseyi inandıramıyordu. Onu esirler arasından ayırıp Rasûlullah’a götürdüler. Şeyma “Yâ Rasûlullah! Ben senin sütkardeşimim.” dedi. Rasûlullah ona: “Bunun alâmet ve işareti nedir?” dedi. Şeyma kolunu açtı ve: “Yâ Rasûlullah! Sen küçük iken beni ısırılmıştın! İşte izi.” dedi. Rasûlullah ısırık izini görünce hatırladı. Ridâsını yere serip üzerine oturttu. Daha sonra sütkardeşi Şeyma’ya; “İstersen itibarlı ve sevilen birisi olarak burada kal, her türlü hizmetini göreyim. Eğer kabilene dönmek istersen seni göndereyim.” diyerek serbest bıraktı.¹³⁵

Sonuç

Yeni doğan bebekler için öz annenin sütüne muadil bir besin bulunmadığından eski tarihlerden günümüze dek için ehli tarafından anne sütünün önemine vurgu yapılmış ve özendirilmiştir. Aynı şekilde İslâm âlimleri de değişik vesilelerle öz annenin sütünün yeni doğan çocuklar için büyük öneme sahip olduğuna vurgu yapmış ve bundan ötürü annenin, normal şartlarda, çocuğunu emzirmek zorunda olup olmadığını tartışmışlardır. Şâfiî mezhebinde hukukî açıdan annenin çocuğunu emzirme zorunluluğu olmadığı kanaati genel kabul görmüş ise de anne sütünün çocuk için maddî ve manevî yararlarını göz önünde bulundurduğumuzda öz annenin çocuğunu emzirmekle mükellef tutulmasının hakkaniyete daha uygun olacağı söylenebilir. Dolayısıyla öz anne çocuğu emzirme müddeti içinde (ilk iki

132 İmrânî, *el-Beyân*, 11: 138; Demîrî, *en-Necmü'l-Vehhâc*, 8: 223; Esyûtî, *Cevâhiru'l-'Ukûd*, 2: 162.

133 Ebû Davud, “Ebvâbü'n-Nevm”, 28.

134 Ebû Davud, “Ebvâbü'n-Nevm”, 28.

135 Abdulmelik b. Hişâm el-Me'âfirî (v. 213/828), *es-Siretü'n-Nebeviyye li İbn Hişâm*, thk. Mustafa es-Sikâ, İbrahim el-Ebyârî ve Abdulhefiz eş-Şelebî, (Mısır: Metba'atu Mustafâ'l-Bâbî'l-Helebî, 1375/1955), 2: 458.

yaş) emzirme karşılığında herhangi bir ücret talep etme hakkına sahip olmamalıdır.

Öz annenin sütüyle beslenme imkânı olmadığı durumlarda ise alternatif olarak sütanne uygulaması önerilmiştir. Cahiliye döneminde de var olan bu uygulama İslâm tarafından da kendine özgü bir düzen çerçevesinde devam ettirilmiştir. Şer'î bir mahzura mahal vermemek kaydıyla bedelsiz olarak sütannelik yapmaktan bir beis görülmemiştir. Ücret karşılığında yapılan sütanneliğin nitelik ve şartlarında farklı görüşler ileri sürülmüş ise de esas itibarıyla, icâre sözleşmesi çerçevesinde değerlendirilerek caiz görülmüştür.

Süt akrabalığının oluşması, sadece süt emzirmekten ibaret olmayıp, emzirmenin temel unsurları olan emen, emziren ve sütte bulunması gereken birtakım şartların yerine gelmesine bağlıdır. Şâfiî mezhebine göre evli olsun veya bâkire olsun dokuz yaşını doldurmuş ve hayatta olan kadının, iki yaş altındaki bir çocuğu, beş ayrı defada emzirmesiyle süttten kaynaklanan akrabalık oluşmaktadır. Erkek, hünsa-i müşkil ve hayvanların sütüyle akrabalık bağı söz konusu değildir. Sütün, akrabalığa etkisi, doğrudan sütannenin göğsünden emmekle veya doğrudan mideye bağlantısı bulunan menfezlerden akıtılarak çocuğun midesine ulaşmasıyla mümkün olabilir. Bunda sütün sıvı hali ile peynir, tereyağı veya benzeri besin maddelerine dönüştürülerek ya da başka maddelerle karıştırılarak çocuğa verilmesi arasında fark yoktur.

Süt akrabalığının beş ve daha fazla emmeyle sabit olacağı hususunda ittifak vardır. Beş defadan az miktarla bu akrabalığın sabit olup olmayacağı konusunda ise farklı görüşler ileri sürülmüştür. Cumhurun aksine Şâfiî mezhebinde hâkim görüş, beş defadan az emmekle süt akrabalığının gerçekleşmeyeceğidir. Sütün yeni doğan çocuğun et-kemik oluşumunda etki edecek ve dolayısıyla emilen sütün bu oluşumu sağlayacak nitelikte olması gerekeceğinden Şâfiî mezhebinin görüşünün daha muteber olduğu ifade edilebilir. Nitekim bir-iki emmeyle söz konusu etkinin sağlanamayacağı aşikârdır.

Emzirmenin tespiti, diğer şer'î konularda olduğu gibi İkrar ve şahitlik ile mümkün olabilmektedir. Şâfiî mezhebine göre ikrar eşlerin her ikisinin birlikte itiraf etmesiyle gerçekleştiği gibi yalnız kocanın itirafıyla da vaki olmaktadır. Kadının tek başına itiraf etmesi ise, ancak evlilik kadının isteği dışında gerçekleşmiş olmak kaydıyla yemin ile birlikte ikrar olarak kabul edilebilir. İkrar sonucu aralarında süt akrabalığı sabit olan eşlerin evlilikleri ebedî olarak haram olmuş olup nikâhları geçersizdir olur.

Şer'î emzirmenin yalnız kadınların şahitliğiyle sabit olup olmayacağı hususunda ihtilaf edilmiştir. Şâfiî fakihleri, emzirme olayı kadınların özel durumlarından olması hasebiyle sayıları dörtten az olmamak kaydıyla sadece kadınların şahitliğiyle de sabit olabileceğine hükmetmişlerdir.

Şâfiî mezhebine göre radâ' dan doğan hukukî sonuçlar; 1. aralarında süt bağı bulunanların aralarında mahremiyetin ve onunla ilgili olarak tarafların birbirine bakmaları (نظر), yalnız kalmaları (خلوة), birlikte sefere çıkmaları ve tenlerinin birbirine temas etmesi durumunda abdestlerinin bozulmaması gibi hükümlerin sabit olması, 2. emziren ile emzirilen ve belli derecedeki akrabaları arasında ebedî olarak evliliğin haram hale gelmesi, 3. süt akrabalığı oluşturarak nikâhın feshine sebep olan kadınların tazminatla yükümlü tutulması şeklinde sıralanabilir.

Son olarak şu önemli hususa da işaret edilmesi gerekir. Özellikle doğu ve güneydoğuda bazı ailelerin çocukları evlenene kadar aynı evde yıllarca birlikte yaşayabilmektedir. Bu durumda çoğu zaman kardeş eşlerinin birbirlerinin çocuklarını emzirmeleri kaçınılmaz olmaktadır. Çocukları büyüyüp evlenme çağına geldiğinde de süt kardeş olma ihtimali olan çocuklar birbirleriyle evlendirilebilmektedir. Dolayısıyla bilmeyerek de olsa dinen haram kılınan evlilikler gerçekleştirilmiş olmaktadır. Açıklığa kavuşturulması için bilimsel çalışmalara ihtiyaç olmakla birlikte bölgede görülen sakat doğumların süt akrabalarının birbirleriyle evlendirilmesinden kaynaklanma ihtimali de söz konusudur. Öte yandan zaruret olmadıkça kadının muhatap olduğu her çocuğu emzirmemesi gerekir. İhtiyaç duyulması halinde ise ileride şer'î bir sorunun çıkmaması adına kimi emzirdiğini kayıt altına almalı ve emzirdiği çocuğun yakınlarına bunu bildirmelidir.

Kaynakça

- Akyüz, Hüseyin. “Yemekte Sağ Elin Kullanılmasıyla İlgili Bir Rivayetin Sened ve Metin Tenkidi”, *Ekev Akademi Dergisi* 18, sy. 9 (2014): 1-30.
- Bâbertî, Ekmelüddin Muhammed b. Muhammed. *el-İnâye Şerhu'l-Hidâye*. 8 cilt. y.y., Dâru'l-Fikr, t.s.
- Bâr, Muhammed Ali “Bünûkü'l-Helib”. Cidde: *Mecma'u'l-Fıkhi'l-İslâmî, Münnezame-tü'l-Mü'temeri'l-İslâmî*, ts.
- Beğavî, Hüseyin b. Mes'ûd. *et-Tehzib fî Fıkhi'l-İmam eş-Şâfiî*. Tahkik: Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Muhammed Muavviz. 8 cilt. y.y., Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997.
- Bekrî, Osman b. Muhammed Şetâ ed-Dimyâtî. *İ'ântü't-Tâlibin alâ Helli Elfâzi Fet-hi'l-Mu'in*. y.y., Dâru'l-Fikr, 1418/1997.
- Be'li, Muhammed b. Ebi'l-Feth. *el-Matla'*, Tahkik: Mahmud el-Arnautû, Yâsin Mahmud el-Hatib, y.y., Mektebetü's-Sevâdî Li'tavzi', 1423/2003.
- Beyhakî, Ebû Bekir Muhammed b Hüseyin. *es-Sünenü's-Sağîr*. Tahkik: Abdulmu'tî Emîn Kal'acâî. 4 cilt. Pakistan: Câimatü'd-Dirâsâtî'l-İslâmiyye, 1410/1989.
- Beyhakî, Ebû Bekir Muhammed b Hüseyin. *es-Sünenü's-Kebîr*. Tahkik: Muhammed Abdula-kadir Atâ. 10 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *Sahîhu'l-Buhârî*. Tahkik: Muhammed Züheyr. 9 cilt. y.y., Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- Buhûtî, Mansûr b. Yunus el-Hanbelî. *Keşşâfü'l-Kınâ' an Metni'l-İknâ'*. 6 cilt. y.y., Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Cemel, Süleyman b. Ömer. *Fütühâtü'l-Vehhâb bi Tavdihi Şerhi Menheci't-Tullâb (Hâşiye-tü'l-Cemel)*. 5 cilt. y.y., Dâru'l-Fikr, ts.

- Cüнді, Halil b. İshak el-Mâlikî. *et-Tavdîh fî Şerhi Muhtasari'l-Fer'î li İbni'l-Hâcib*. Tahkik: Muhammed b. Abdilkerîm Necîb. 8 cilt. y.y., Merkezu Nüceybûye li'l-Mahtûtâtî, 1429/2008.
- Cüveynî, Abdulmelik b. Abdillâh. *Nihâyetü'l-Matlab fî Dirâyeti'l-Mezheb*. Tahkik: Abdülazîm Muhammed ed-Dîb. 20 cilt. y.y., Dâru'l-Minhâc, 1428/2007.
- Çınar, Hüseyin. "Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercüme ve Şerhi Üzerine İnceleme". Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Demîrî, Behrâm b. Abdillâh. *eş-Şâmil fî Fıkhi'l-İmâm Mâlik*. 2 cilt. y.y., Merkezu Nüceybûye li'l-Mahtûtâtî, 1429/2008.
- Demîrî, Ebu'l-Bekâ Muhammed e. Musa. *en-Necmü'l-Vehhâc fî Şerhi'l-Minhâc*. Tahkik: Komisyon. 10 cilt. Dâru'l-Minhâc, 1425/2004.
- Desûkî, Muhammed b. Ahmed b. Arafê. *Hâşiyetü'd-Desûkî alaş-Şerhi'l-Kebîr*. 4 cilt. y.y., Dâru'l-Fikr, ts.
- Duman, Hilal. "İslam Hukukunda Annenin Çocuğunu Emzirmesinin Hükmü". *Diyanet İlmî Dergi* 40, sy. 1 (2006): 95-110.
- Ebû Davud, Süleyman b. el-Aş'as. *Sünenu Ebî Dâvud*. 4 cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali el-Mevsilî. *Müsnedu Ebî Ya'lâ*. Tahkik: Hüseyin Selim Esed. 13 cilt. Dımaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1404/1984.
- Ensârî, Zekerîya b. Muhammed. *Esne'l-Metâlib fî Şerhi Ravdi't-Tâlib*. 5 cilt. y.y., Dâru'l-Kitâbî'l-İslâmî, ts.
- Ensârî, Zekerîya b. Muhammed. *el-Ğureru'l-Behiyye fî Şerhi'l-Behcetî'l-Verdiyye*. 5 cilt. y.y., el-Matba'atü'l-Yemeniyye, ts.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.
- Esyûtî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Cevâhiru'l-'Ukûd ve Mu'inü'l-Kudât vel-Muvakki'ine veş-Şuhûd*. Tahkik: Mes'ad Abdülhamid Muhammed es-Se'dünî. 2 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417/1996.
- Ezherî, Ahmed b. Gânim el-Mâlikî. *el-Fevâkihü'd-Devânî ala Risâleti İbn Ebî Zeyd el-Kayravânî*. 2 cilt. y.y., Dâru'l-Fikr, 1415/1995.
- Haskefî, Alâüddîn Muhammed b. Ali. *ed-Dürü'l-Muhtâr Şerhu Tenvîru'l-Ebsâr ve Câmi'i'l-Bihâr*. Tahkik: Abdülmün'im Halil İbrahim. y.y., Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1423/2002.
- Hattâb, Muhammed İbrahim, Abdulfettâh. "Âsâru'r-Ridâ'î'l-Fıkhiyye ve't-Tıbbiyye", *Ulümü'ş-Şer'iyye ve'l-Kânûn*, (2008): 396-412.
- Heytemî, Ahmed b. Muhammed b. Hacer. *Tühfetü'l-Muhtâc fî Şerhi'l-Minhâc*. 10 cilt. Mısır: el-Mektebetüt-Ticâriyye, 1357/1983.
- Hinn, Mustafa, Mustafa el-Buğâ ve Ali eş-Şerbecî. *el-Fıkhu'l-Menhecî ala Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî*. 8 cilt. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1413/1992.
- Hot, İnci ve İbrahim Başağaoğlu. "Tarihte Sütannelik Geleneği", *Türkiye Klinikleri J Med Ethics* 12, sy. 2 (2014): 68-74.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer. *Reddu'l-Muhtâr ala Dürri'l-Muhtâr*. 6 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1412/1992.
- İbn Haccâc, Müslim. *Sahîhu Müslim*. Tahkik: Muhammed Fuâd Abdülbakî, 5 cilt. Beyrut: Dâru İhyâit-Turâsî'l-Arabî, ts.
- İbn İliş, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed. *Menhu'l-Celîl Şerhu Muhtasari Halil*. 9 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1409/1989.

- İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed el-Makdisî. *Ravdatü'n-Nâzir ve Cennetü'l-Münâzir*. 2 cilt. y.y., Müessesetü'r-Reyyân, 1423/2002.
- İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed el-Makdisî. *el-Kâfi fî Fıkhî'l-İmâm Ahmed*. 4 cilt. y.y., Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1414/1994.
- İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed el-Makdisî. *el-Muğni*. 10 cilt. y.y., Mektebetü'l-Kahire, 1388/1968.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mukrim. *Lisânü'l-Arab*. 15 cilt. Beyrut: Dâru Sâdr, 1414/1994.
- İbn Mâze, Burhânüddin Mahmud b. Ahmed el-Hanefî. *el-Muhîtu'l-Burhânî fî'l-Fıkhî'n-Nu'mâni*. Tahkik: Abdülkerim Sâmî el-Cündî. 9 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2004.
- İbn Müflih, Burhânüddin İbrahim b. Muhammed. *el-Mubdi' Şerhu'l-Mükni'*. 8 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997.
- İbn Münzir. Muhammed b. İbrahim en-Nisâbüri. *el-İşrâf Alâ Mesâilî'l-Hilâf*. Tahkik: Sağır Ahmed el-Ensârî Ebû Hammâd. 10 cilt. y.y., Mektebetu Mekke es-Sikâfiyye, 1425/2004.
- İbnu'l-Bey', Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim. *el-Müstedrek Ala's-Sahihayn*. Tahkik: Mustafa Abdulkâdir Atâ. 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411/1990.
- İbnu'l-Mulekkin, Sirâcüddin Ebû Hafs Ömer. *et-Tezkire fî'l-Fıkhî's-Şâfiî li İbni'l-Mulekkin*. Tahkik: Muhammed Hasan ve Muhammed Hasan İsmail. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1427/2006.
- İbnü'n-Neccâr, Muhammed b. Ahmed. *Münthe'e'l-İrâdât*. Tahkik: Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî. y.y., Müessesetü'r-Risâle, 1419/1999.
- İltaş, Davut. "Ebû Hanîfe'nin Haramlık Doğuran Süt Emme Müddeti Konusundaki Görüşünün Temellendirilmesi". *Bilimname* 15, 2 (2013): 7-48.
- İmrânî, Yahya b. Ebî'l-Hayr. *el-Beyân fî Mezhebi'l-İmâmî's-Şâfiî*. Tahkik: Kâsım Muhammed en-Nûri. 13 cilt. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1421/2001.
- Kâdî, Abdulvehhâb b. Ali el-Begdâdî. *Uyûnü'l-Mesâil*. Tahkik: Ali Muhammed İbrahim Bürîbe. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1430/2009.
- Kâdî, Abdulvehhâb b. Ali el-Begdâdî. *el-İşrâf alâ Nüketi Mesâilî'l-Hilâf*. Tahkik: Habîb b. Tâhir. 2 cilt. y.y., Dâru İbn Hazm, 1420/1999.
- Kâsânî, Alâuddin Ebû Bekir b. Mesud. *Bedâi'u's-Senâi' fî Tertibi's-Şerâi'*. 7 cilt. y.y., Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1406/1986.
- Kazvîni, Ahmed b. Fâris. *Mu'cemü Mekâyisi'l-Luga*. Tahkik: Abdusselâm Muhammed Harun. 6 cilt. y.y., Dâru'l-Fikr, 1399/1979.
- Ken'an, Ahmed Muhammed. *el-Mevsû'atü't-Tıbbiyye el-Fıkhîyye*. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1420/2000.
- Komisyon. *el-Mevsû'atü'l-Fıkhîyye el-Kuveytiyye*. 24 cilt. Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şüünü'l-İslâmiyye, 1404/198.
- Komisyon. *Türkiye'ye Özgü Besin ve Beslenme Rehberi*. Ankara: 2015.
- Kumbasar, H. Murat. "Süt Akrahahğı", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2001): 317-332.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir. *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an (Tefsîru'l-Kurtubi)*. Tahkik: Ahmed el-Berdûni-İbrahim Etfîş. 20 cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1384/1964.
- Lahmî, Ali b. Muhammed. *et-Tabsire*. Tahkik: Ahmed Abdülkerim Necîb, 14 cilt. Katar: İzâretü'l-Evkâf ve's-Şüünü'l-İslâmiyye, 1932/2011.

- Makdisî, Abdurrahman b. İbrahim. *el-Udde Şerhu'l-Umde*. Kahire: Dâru'l-Hadis, 1424/2003.
- Makdisî, Abdurrahman b. Muhammed İbn Kudâme. *eş-Şerhu'l-Kebîr (İnsâf ve İknâ' İle Birlikte)*. Tahkik: Abdullah Abdulmuhsin et-Turkî ve Abdulfettâh Muhammed el-Hulul. 30 cilt. Kahire: Hezer li't-Taba'e ve'n-Neşr, 1415/1995.
- Mâverdi, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed. *el-Hâvi'l-Kebîr fi Fikhi'l-İmam eş-Şâfiî*. 19 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1999.
- Mavsîlî, Abdullah b. Mahmud. *el-İhtiyâr li Ta'îl Muhtâr*. 5 cilt. Kahire Matba'atü'l-Helebî, 1356/1937.
- Me'âfirî, Abdulmelik b. Hişâm. *es-Siretü'n-Nebeviyye li İbn Hişâm*. Tahkik: Mustafa es-Sikâ, İbrahim el-Ebyârî ve Abdulhefiz eş-Şelebî. 2 cilt. Mısır: Metba'atu Musta-fa'l-Bâbi'l-Helebî, 1375/1955.
- Melibârî, Zeynüddîn Ahmed b. Abdilaziz. *Fethu'l-Mu'în*. Çeviren: Ömer Saruhan ve M. Mansur Demir. İstanbul: Dua Yayınları, 2010.
- Melibârî, Zeynüddîn Ahmed b. Abdilaziz. *Fethu'l-Mu'în bi Şerhi Kurrati'l-Ayn bi Muhim-mâtî'd-Dîn*. y.y., Dâru İbn Hazm, ts.
- Mergînânî, Ali b. Ebî Bekir. *el-Hidâye fi Şerhi Bidâyeti'l-Mubtedi*. Tahkik: Tallâl Yusuf. 4 cilt. Beyrut: Dâru İhyâit-Turâsî'l-Arabî, Beyrut ts.
- Mütî'î, Muhammed Necîb. *Tekmiletü'l-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb*. 20 cilt. Dâru'l-Fikr, y.y., ts.
- Müzenî, İsmail b. Yahya. *Muhtasarü'l-Müzenî*. 8 cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1410/1990.
- Necdî, Abdurrahman b. Muhammed. *Hâşiyetü'r-Ravdi'l-Murabba'*. 7 cilt. y.y., 1397/1978.
- Nesefî, Abdullah b. Ahmed Ebu'l-Berekât. *Kenzü'd-Dekâik*. Tahkik: Sâ'id Bektaş. 5 cilt. y.y., Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1432/2011.
- Nevevî, Yahya b. Şeref. *Ravdatü't-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müftîn*. Tahkik: Zuhayr eş-Şâviş. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1412/1991.
- Pekdemir, Şevket. "Anne Sütünün Evlenme Engeli Oluşturma Şartları". *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 11*, sy. 17 (2016): 543-568.
- Râfiî, Abdulkerim b. Muhammed. *el-Aziz Şerhu'l-Vecîz (eş-Şerhu'l-Kebîr)*. Tahkik: Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Muhammed Muavviz. 13 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417/1997.
- Remlî, Muhammed b. Ahmed Şihâbüddîn. *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc*. 8 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1404/1984.
- Rûyânî, Abdulvâhid b. İsmail. *Bahru'l-Mezheb (fi Fûrû'î'l-Mezhebiş-Şâfiî)*. Tahkik: Târik Fethî es-Seyyid. 14 cilt. y.y., Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1430/2009.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Ravâi'u'l-Beyân Tefsîru Âyâtî'l-Ahkâm*. 2 cilt. Dimaşk: Mektebetü'l-Gazalî, 1400/1980.
- Sa'dî, Celâlüddîn Abdullah b. Necm. *İkdü'l-Cevâhiri's-Semîne fi Fikhi Ehli'l-Medîne*. Tahkik: Hemîd b. Muhammed. 3 cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1423/2003.
- Sakalî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh et-Temîmî. *el-Câmi' li Mesâilî'l-Müdevvene*. Tahkik: Komisyon. 24 cilt. y.y., Dâru'l-Fikr li't-Tabâ'ati ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1434/2013.
- Sâlihî, Muhammed b. Müflih. *el-Fürû' ve Teshîhu'l-Fürû'*. Tahkik: Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî. 11 cilt. y.y., Müessesetü'r-Risâle, 1424/2003.
- San'ânî, Ebû Bekir Abdurrazzâk b. Hemâm. *el-Musannef*. Tahkik: Habiburrahmân el-A'zamî. 11 cilt. Hind: el-Meclisü'l-İlmî, 1403/1983.

- Se'labî, Abdulvehhâb b. Ali Ebû Muhammed el-Mâlikî. *el-Me'ûne alâ Mezhebi Âlimi'l-Medîne (el-İmâm Mâlik b. Enes)*. Mekke: el-Mektebetü't-Ticâriye, ts.
- Semerkindî, Muhammed b. Ebî Ahmed. *Tühfetü'l-Fukahâ*. 3 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1414/1994.
- Serahsî, Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed. *el-Mebsût*. 30 cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'riife, 1414/1993.
- Şâfiî, Muhammed b. İdrîs. *el-Ümm*. 8 cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'riife, 1410/1990.
- Şerîf, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Musa. *el-İrşâd ila Sebîlir-Reşâd*. Tahkik: Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türki. y.y., Müessesetü'r-Risâle, 1419/1998.
- Şeybânî, Muhammed b. Hasan. *el-Asl*. Tahkik: Muhammed Boyukalın. 12 cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433/2012.
- Şîrâzî, İbrahîm b. İshak. *el-Mühezzeb fi'l-Fıkhîş-Şâfiî*. 3 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Şîrbînî, Muhammed b. Ahmed. *Muğni'l-Muhtâç ilâ Ma'rifeti Maâni Elfâzi'l-Minhâc*. 6 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1994.
- Topal, Sümevra. Çınar, Nursan. Altınkaynak, Sevin. "Emzirmenin Anne Sağlığına Yararları", *Sakarya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, J hum rhythm - March*. 3, sy. 1 (2017): 26-31.
- Umeyre, Ahmed el-Berlisî ve Ahmed Selâme Kalyûbî. *Hâşiyetâ Kalyûbî ve Umeyre*. 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415/1995.
- Yaman, Ahmet. "İslâm Hukukuna Özgü Bir Kurum Süt Akralığı". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2002): 55-67.
- Yavuz, Adil. "Evlenmeyi Haram Kılan 'Beş Kez Süt Emme' üzerine Bir Değerlendirme". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 (2007): 22-71.
- Zeccâc, İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl Ebû İshâk. *Me'âni'l-Kur'an ve İrâbühu*, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1408/1998.
- Zeydân, Abdülkerîm. *el-Mufassal fi Ahkâmi'l-Mer'e ve'l-Beyti'l-Müslim fiş-Şer'i'ati'l-İslâmiyye*. 11 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1413/1993.
- Zeyla'î, Osman b. Ali. *Tebyînü'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik ve Şerhuş-Şilbî*. 6 cilt. Bûlâk: Matba'u'l-Kubrâ el-Emîriyye, 1313/1895.
- Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa. *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletühu*. 10 cilt. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, ts.